

"היה יהודי באהלך ויהודי בצאתך!" על המשמר: כתב עת לוחם

נורית גוברין

על המשמר: שבועון לוחם

השבועון על המשמר, שיצא לאור בירושלים בשנת תרפ"ג (1923-1922), היה כתב עת מעורב, לוחם, תוקפני ולעיתים ארסי, ש"לא עשה חשבון" לאף אחד. אין לכלבל אתו עם העיתון בשם זה, ביטאונה של מפ"ם שיצא לאור בשנים (1943-1995), הידוע יותר¹. ספק אם מייסדי על המשמר המפלגתי המאוחר ידעו על קיומו של כתב עת כמותו שם, שקדם להם. כתב העת העמיד במרכזו את שאלות השעה, נושאים אקטואליים שעמדו על הפרק ובעיות חשובות ועקרוניות. לצד המאמרים הפוליציסטיים והביקורתיים פורסמו בו דרך קבע, כתבלין קבוע, גם שיר ורשימות פרוזה מסוגים שונים. במיוחד בלטו בו מדורי ההומור והסאטירה הקבועים בעמוד האחרון והמתחלפים, במקומות שונים בשבועון. אלה הצטרפו לקו הביקורתי, הלוחם, שאפיין אותו, ובעיקר ביטאו את מזגו של עורכו, אהרן זאב בן-ישי.

כתב העת נתן בעיקר ביטוי לחוגים האזרחיים ביישוב, ולאישים מן המחנה הרוויזיוניסטי. עם זאת השתתפו בו גם דוברים ממפלגות הפועלים ומן המפלגות הדתיות. הוא "לכד" את שנת תרפ"ג (1922-1923), על שלל המאורעות, המעשים, הוויכוחים והתופעות, שהתרחשו בארץ ישראל, אבל גם בעולם היהודי ובעולם בכלל. כצפוי, דיוקנו של כתב העת כצלם דמותו של העורך אהרן זאב בן-ישי. עם זאת היה פתוח גם לדעות אחרות, ונתן במה לכותבים לא מעטים שעמדו תחתיהם סתרו לעיתים את הקו של כתב עת ושל עורכו. ניכר שהיה חשוב לו במיוחד שיהיה לכתב העת שלו כוח משיכה, שיהיה מעניין, מגוון, סוער ומסעיר ומעורר ויכוחים. לא פעם לא נמנע גם מפרובוקציות, ומניסוחים ביקורתיים חריפים, מתריסים ואף פוגעניים. ב"חסות" ההומור והסאטירה, "החטיף" בארסיות לכול. הביקורת הוטחה בכלים ומכל הכיוונים: המדיניים, הציבוריים, החברתיים, האישיים. ביקורת על "הנושאים הגדולים" שעמדו על הפרק, וביקורת "האזרח הקטן", על הפקידים והפקידות. ביקורת "בתוך המחנה" על מוסדות היישוב ומנהיגיו. ביקורת מ"חוץ למחנה" על שני אגפיו: השלטון הבריטי; הערכים ומנהיגיהם.

היו בו מדורים קבועים ומדורים מתחלפים. בין המדורים הקבועים: אינפורמציה מגוונת מתחום התרבות, האמנות, הספרות, המוזיקה, תערוכות, ספרים חדשים וקונצרטים. בכך שיקף נאמנה את ההתרחשות התרבותית התוססת והענפה בחברה ובתרבות בארץ ישראל בשנת תרפ"ג, מעבר לחילוקי הדעות האידיאולוגיים.

חצי שנה לאחר תחילת הופעתו, פורסם בעמוד האחרון של גיליון ל' מעין סיכום תחת הכותרת: "קומפלטים של 'על המשמר'",² המציע למכירה "קומפלקט" "רק [ב]עשרים גרוש" של "עשרים וחמשת הגליונות האלה (המכילים יותר משלשים גליונות-דפוס), [שבהם] השתתפו כל חשובי הסופרים בארץ-ישראל". מחירו של גיליון רגיל היה "גרש אחד"; מחיר גיליון כפול: "שלושה גר"מ" [גרושים מצריים]; מחיר הגיליון המשולש: והאחרון, שהכיל 30 עמוד: "שלושה גרוש וחצי". מחיר הגיליון המיוחד לפורים – חצי שילינג. בסיכום זה נערכה סקירה של מדורי העיתון הקבועים: החלק הפובליציסטי שבו "נרשמו כל המאורעות שזעזעו את עולמנו היהודי במשך חצי שנה זו, וצוינו לדראון שמות כל הבוגדים בקניינינו הלאומיים". הניסוח הבוטא של מטרת "החלק הפובליציסטי" העיד על הרוח הבוטא והתוקפנית של כתב העת ועל הביטחון המוחלט בעמדותיו הלאומיות, בצדקתן ובסימון "הבוגדים". על ביטחון זה העידו השאלות הרטוריות הנרגשות שאפיינו רבים ממאמרי הדעה שאכלסו את השבועון.

בחלק הספרותי "באו הרבה דברים מקוריים ומתורגמים שיש להם ערך קימא". עוד הודגש "חלק הומוריסטי" ובו סקירות שבועיות של כל מאורעות השבוע הפוליטיים והציבוריים; וכן המדור "תחית הלשון", שבו "באו הרבה חדושים בלשון הנחוצים לשפת-הדבור, שניתנו למערכת ע"י בלשנים ומומחים לדבר".

הסיסמאות, ששולבו בטיפוגרפיה בולטת בעמודים הפנימיים, הציגו את כרטיס הביקור שלו. כגון: "לשפתך אל תתכחש – ושפתך הן עברית!" (ד); "הדור העברי הצעיר, זכור את תפקידך הלאומי!" (לב); "היה יהודי באהלך ויהודי בצאתך!" (לג).

מאפייניו של על המשמר הציבו אותו בין "עיתוני הדעה" ובין "עיתונות ההמון", כהגדרתו של עוזי אלידע.³ מצד אחד היה שבועון

סולדי, רציני, אחראי, בעל השקפת עולם יציבה וסגנון מאופק, אבל בה בשעה היו בו גם מאפיינים סנסציוניים ודרמטיים, כגון: כותרות צעקניות; אותיות גדולות; שילוב של סיסמאות בין המאמרים "המהוגנים". אבל בעיקר ייצג את "הצד השני", העמוד האחורי שבו פורסם דרך קבע המדור "שמרים", ההומוריסטי-סאטירי-פרודי-קריקטוריסטי, שבו נשלחו חצי הביקורת לכל עבר, בלשון משולחת, ואיש לא יצא נקי. זאת נוסף על רשימות ברוח זו בגוף השבועון.⁴

כרטיס הביקור של כתב העת

על המשמר הופיע במשך אחד-עשר חודשים, במרוצת שנת תרפ"ג (1922-1923), בירושלים, ירושלם לפי הכתיב הקבוע בכתב העת. יצאו לאור ארבעים גיליונות (37 בפועל), שהאחרונים שבהם כפולים (לז-לז) ומשולשים (לח-לט-מ). הופעה מסוג זה מבטאת לעיתים קרובות את חוסר האפשרות להוציא את כתב העת בצורה סדירה ומבשרת את סופו. הגיליון הראשון הופיע בערב ראש השנה תרפ"ג והאחרון במנחם-אב תרפ"ג. בשניהם חסר התאריך המלא.⁵

היה זה עיתון "ירושלמי" על כל מאפייניו: משתתפיו, מדיניותו, האידיאולוגיה שלו ואופיו.⁶ הכוונה למאפיינים כגון: שמרני, לאומי, אזרחי; מסורתי אבל לא חרדי; חילוני אבל לא קיצוני. קנאי ללשון העברית ולעצמאותו של היישוב העברי מול שלטונות המנדט. השבועון הקפיד על עברית גבוהה ואף מליצית, מתובלת בארמית, מבוססת על המקורות ובנויה משברי פסוקים. ההנאה מן הסגנון נועדה למי שקיבל חינוך מסורתי ב"חרד" והעברית השורשית היא חלק ממנו. מרבית הכותרות מנוקדות ניקוד מלא, הטקסט הכתוב בכתיב חסר מנוקד פה ושם כדי להקל על ההבנה. המדור להומור ולסאטירה "שמרים", בעמוד האחרון, נועד למשוך את לב הקוראים, בחיצי הביקורת המושחזים שנורו לכל עבר.

הכוונה הייתה להוציא "אחת לשבוע", כשלא תמיד נשמרה תכיפות זו (ראו נספח 1). כותרת המשנה הקבועה: "במה חפשית". לצידה, מיושר לשמאל, נכתב במעין מוטו: "המערכת נכונה לתת מקום לכל הדעות וההשקפות המתהלכות בארץ, אם רק יש לדעות המובעות ערך צבורי ולא אישי".

בעמוד האחרון נכתב בכל הגיליונות: "הכתובת למכתבים: מערכת 'על המשמר', ירושלים, שכונת-הבוכרים". וכן צוין שכתב העת נדפס ב"דפוס: י. היילפרין החוכר י.ח. קוסובסקי" ו"המכירה הראשית" בכיהמ"ס 'תרבות' לכל סניפיו.

גיליון רגיל מנה 8 עמודים, אבל כמה פעמים בשנה הופיעו גם: "ששה גליונות ספרותיים כפולים בהוצאה מהודרת 'גליון חנוכה'; 'גליון ביאליק'; 'גליון בן-יהודה'; 'גליון נורדוי'; 'גליון פורים'; 'גליון פסח'" (מתוך גליון ל': "קומפלטים של 'על המשמר'").

מאמר זה, שבמרכזו כתב העת על המשמר – במה חפשית, בא להוסיף נדבך במחקר כתבי העת העבריים המעורבים. מטרתו לשרטט את דיוקנו, לתאר את תוכנו, משתתפיו, חשיבותו, תרומתו ומקומו במפת הפסיפס של העיתונות, החברה, התרבות והספרות העברית. עם זאת, זהו מחקר ראשוני המחייב מחקר המשך. בשלב הבא יהיה צורך לאתר את ארכיון כתב העת, בתקווה שהוא קיים, להיעזר בארכיונו של

העורך, א.ז. בן-ישי, ובארכיוניהם של המשתתפים, במקור ובתרגום. בין השאר יהיה צורך לבדוק אם השירים והסיפורים שפורסמו בו כונסו בכתביהם, ולהסיק מסקנות מתוצאותיה של בדיקה זו. הוא הדין בפענוח שמות העט הרבים של משתתפי כתב העת שלא זוהו, לצד זהותם העלומה של כמה מן המשוררים, ששיריהם תורגמו.

מפת העיתונים וכתבי העת

ההיסטוריה של העיתונים וכתבי העת מעידה שהתוכניות להוצאת כתב עת היו רבות מהגשמתן. לא מעטות נשארו בגדר משאלת לב ולא יצאו מן הכוח אל הפועל. בין אלה שהתגשמו, רב הוא מספרם של אלה שלא האריכו ימים, והופיעו זמן קצר בלבד: מחוברת בודדת

הקיינוניים, שנצטוו לרגע וכבו, יש חשיבות.⁷ הם חלק מאותו פסיפס מגוון שיוצר את התמונה השלמה של העיתונים וכתבי-העת, שבלעדיו אין אפשרות לשחזר ולהכיר את ההיסטוריה החברתית, התרבותית, והספרותית של הדורות הקודמים.

המצב הרצוי הוא שכל עיתון וכל כתב עת יהיה מלווה במחקר מונוגרפי מקיף שיתאר את דיוקנו, את חשיבותו, את תרומתו ואת מקומו במפת העיתונות והספרות העברית. למותר לציין שמטרה זו עדיין רחוקה מהגשמה, אם כי פה שם כמה שלבים ממנה כבר בוצעו.⁸ זוהי גם קריאה לחוקרי התרבות, הספרות, החברה, הלשון, לעסוק בנושא חשוב זה, שיש בו הרבה מה לחדש.

מפת העיתונות באותן שנים כללה בעיקר את: "הארץ – עתון יומי מדיני לענייני החיים והספרות, בעריכת ד"ר מ. גליקסון", שהופיע בתל-אביב; "דאר היום – עתון יומי מדיני ספרותי ומסחרי, יו"ל ע"י חברת 'הסולל'. בעתון זה משתקפת נקודת-מבטם של ילידי-הארץ", כלשון המודעות הקבועות בעמוד האחרון של על המשמר. בנוסף להם יצאו לאור בירושלים, גם שבועון התור, "שבועון מזרחי" בעריכת הרב י. ל. הכהן פישמן;⁹ כתב העת הספרותי הדים; השבועון הפועל הצעיר בתל אביב, שלא נזכר בפרסומות של על המשמר.¹⁰

הרקע ההיסטורי: תרפ"ג (1922-1923)

אין אפשרות, כמובן, לבודד שנה זו, כיוון שהתהליכים קשורים במה שארע קודם ובמה שעתידי להתרחש בהמשך. היה זה לאחר הצהרת בלפור (1917); לאחר תום מלחמת העולם הראשונה (1918); ימי העלייה השלישית; לאחר "מאורעות תרפ"א", שבהם נרצחו ברנר וחבריו (מאי 1921); עם התחלת המנדט הבריטי על ארץ ישראל לפי החלטת חבר הלאומים, כשסר הרברט סמואל התמנה לנציב העליון (1922). הוקמה הסוכנות היהודית (1922); נוסדה "ההגנה" כארגון כלל-ארצי (1922); ארץ ישראל המזרחית הופרדה מארץ ישראל המערבית, ועבר הירדן המזרחי נמסר לאמיר עבדאללה (1922) (ראו בהמשך); פורסם הספר הלבן הראשון, שהגביל, בין השאר את העלייה לארץ ישראל (יוני 1922). התקוות שתלו בשלטונות המנדט הבריטי ובנציגו היהודי התבדו. המאבק עם הערבים מתחזק והולך, ומהתמודדות עם מקרים מקומיים בודדים הוא נהפך למאבק לאומי. כל אלה ועוד, בצד אירועים פנימיים ביישוב היהודי, מחלוקות מרות בתוכו, והתרחשויות שונות בעולם היהודי והכללי, באים לידי ביטוי בעל המשמר.¹¹

הקריאה הרצופה בגליונות על המשמר ממרחק של כמאה שנים, יש בה מעין "מסע לאחור בזמן". היא מאפשרת שחזור מפורט של אותם ימים בכל התחומים: אקטואליה ופולמוסים בנושאים כגון: היחס אל השלטון הבריטי, אל הערבים, אל המוסדות ועוד הרבה מאוד. כל זה בצד נושאים רבים נוספים כגון הנעשה בעולם היהודי, ענייני לשון, תיאורי הווי, ויכוחים בכל הבעיות שהעסיקו את דעת הקהל. מדורי האינפורמציה הקבועים בכל גליון, במיוחד בתחומי התרבות והספרות, נותנים תמונה נאמנה של חיי התרבות המגוונים באותה שנה. כל אלה כמובן מנקודת מבטם של העורך ושותפיו לעשייה. זהו מסע מרתק בזמן על אוירתו ופרטיו הרבים שהקורא,

וחד פעמית ועד להופעה של שתיים-שלוש שנים בלבד. רובם הופיעו בקול תרועה גדולה ונרדמו בשתיקה. לא פעם נפסקה הופעתם בהפתעה, ללא הודעה מוקדמת כשבחברת האחרונה, עדיין יש תקוות להמשך יציב ומסודר.

שמירת העיתונים וכתבי העת העבריים לדורותיהם, ובמיוחד קצרי המועד שבתוכם, בספריות ובארכיונים בארץ ובעולם, הייתה לאורך שנים עקב אכילס שלהם. הייתה חסרה אינפורמציה מלאה ומדויקת על עצם קיומם, והיו חסרים "סטטים" שלמים וגליונות בודדים. רק לאחרונה הולך ומתמלא חסר זה בעיקר בשל פרויקט סריקת העיתונות היסטורית העברית ובלשוניות אחרות, באינטרנט, בשיתוף הפעולה בין המוסדות שבין כותליהם נשמרו אוספים של עיתונים וכתבי עת. ועדיין לא נשלמה המלאכה.

על חשיבותם של העיתונים וכתבי העת המעורבים והספרותיים, במיוחד אלה שהאריכו ימים, אין צורך להרחיב מילים. הם הזירה התרבותית-הספרותית-החברתית שבה מתרחשים התהליכים המרכזיים והשוליים בחברה ובתרבות. אבל גם לכתבי-העת קצרי-המועד,

בשנים 1925–1932, היה חבר מערכת הארץ, ומשתתף קבוע בהתור. משנת 1932 ערך את פרסומי עיריית תל אביב. יצירתו המגוונת פורסמה במרבית העיתונים העבריים בארץ ישראל ומחוץ לה, וכללה שירים, סיפורים, מאמרים, פיליטונים, רשימות, מחקרי ספרות, תרגומים, הומור וסטירה; ספרות ילדים, זיכרונות, עריכה; ערכים באנציקלופדיות ועוד. מאמריו עוררו לא פעם פולמוסים עזים, כפי שהעיר א. ב. יפה, ודומה שאהב את הסערות שחוללו ואף הזמין אותן. על המשמר היה כתב העת הראשון שערך. אחריו ערך כתבי עת נוספים, וכן פרסומים רבים הקשורים לעיריית תל אביב בשנות עבודתו הרבות בה. לאחר שעזב/פוטר מעיריית תל אביב, ערך כיוזמה פרטית שלו, את השנתון מולדתי בשנים 1942–1948.¹⁴ היה יושב ראש ועדת השמות של עיריית תל אביב ונחשב להיסטוריון של העיר. נודע באהבתו להומור ולסאטירה וערך חוברות הומוריסטיות, שבהן כתב בשמות עט רבים. "הוא האמין אמונה שלמה ש'ההומור הוא אחד האמצעים לתיקון העולם', לתיקון המידות, לתיקון החברה. כל זמן שהאדם מסוגל לחייך קצת, ליהנות מבדיחה נאה, להצהיל פנים, – עדיין לא אבד הכל' (עתים, 24.4.1947).¹⁵ בין שמות העט שלו שפוענחו: א. אחיבבל; אהרן בר שמואל; אזלא גרש; ביבליוגרף; בנימין הלוי; ז. מוהליבר; ידעיה הירושלמי; ידעיה התמהוני; סופר סתם; רזא. רבים מהם לא פוענחו. ריבוי זה הוא אחד המעצורים לכינוס כתביו.¹⁶

מה מתכונותיו של העורך באו לידי ביטוי בעל המשמר? בראש ובראשונה הגיוון והמעורבות שבאו לידי ביטוי בשפע התחומים של פעילותו הספרותית והציבורית של העורך. מדיניות העריכה של כתב העת שיקפה גיוון זה. עוד באו לידי ביטוי: אהבת הפולמוס שלו, הליכתו שלא בדרך המלך הכבושה שהכול הולכים בה, נטייתו לומר את דעתו בלי להתחשב במוסכמות ובמקובלות, ואף לזעזע במכוון את דעת הקהל וליצור סערה סביב דבריו. מעל דפי כתב העת נערכו

ביודעין ובלאיודעין, נדרש להשוות עם המציאות שהוא חווה. דומה שהמסקנה מהשוואה זו מכילה בתוכה סתירה מניה וביה: מצד אחד הידיעה עד כמה הכול השתנה, אבל מצד שני ההרגשה עד כמה לא השתנה דבר. הנושאים והבעיות שעמדו אז על הפרק לא נעלמו גם היום. ולא פחות: המחלוקות האידיאולוגיות, החליפו צורה ופשוט צורה אבל בבסיסן נשארו כמות שהן.

דומה שלמותר להוסיף שיש רצון להביא לפני הקורא כמה שיותר דוגמאות מן התכנים המגוונים של כתב העת כדי להגיש לו כמה שיותר מן ההיסטוריה המתחבאת בין דפיו, שכאמור נשארה אקטואלית גם היום. אבל, כידוע, אין כל אפשרות לכך. לכן, יש הכרח לבחור, ובעיקר להשמיט, בצער. בהמשך תובאנה שתיים-שלוש דוגמאות לנושאים השונים הרבים והמגוונים שאכלסו את השבועון.

קריאה בעל המשמר מחייבת היכרות נרחבת עם ההיסטוריה של התקופה על כל פרטיה. ממרחק השנים קשה עד בלתי אפשרי גם לקורא המשכיל להבין במקרים רבים כמה בדיוק מדובר, כנגד מי וכנגד מה מכוונים הדברים ולרדת לפרטי הפרטים של המחלוקות. קושי זה ניכר במיוחד במדור הקבוע להומור ולסאטירה, שחיצויו היו מכוונים לאקטואליה של אותו זמן על כל משתתפיה ופרטיה. על חשיבותו של מדור זה תעיד העובדה ששובץ דרך קבע בעמוד האחרון של כתב העת ונכתב בידי העורך. זאת נוסף על שפע של דברי הומור, סאטירה ופרודיה, ששובצו בעמודים הפנימיים, שנכתבו בידי כותבים שונים, שחתמו בעיקר בשמות עט קשים עד בלתי אפשריים לפענוח.

העורך

כל כתב עת עשוי בצלמו של עורכו ומשקף את אישיותו, השקפותיו האידיאולוגיות ונטיותיו הספרותיות. כל עורך כפוף לאילוצים מכל הסוגים, הבולמים אותו ומחייבים אותו לפשרות תמידיות. הפער בין כוונותיו ורצונותיו של העורך ובין אופיו ותכניו של כתב העת שלו בפועל קיים תמיד במינונים שונים.¹²

העורך אהרן זאב בן-ישי היה אדם רב פעלים, שהטביע את חותמו על מפת הספרות והעיתונות העברית בתחומים הרבים והמגוונים שבהם עסק, וכן על ההיסטוריה של תל אביב, תיעודה ושמות רחובותיה. "סופר נסתר" כינה אותו א. ב. יפה, במסה לזכרו,¹³ שבה פרט משהו מעשייתו הספרותית העשירה. מסתו זו יכולה לשמש בסיס למחקר מקיף ויסודי של חייו ופועלו שטרם זכו למחקר של ממש, ויצירתו הענפה והמגוונת עדיין מפורזת ככל רחבי הספרות והעיתונות העברית לדורותיה, ובארכיונים שונים. חסר זה מזמין את החוקרים למלאו ולהוסיף נדבך חסר בהיסטוריה ובתרבות של החברה בארץ ישראל ובישראל. כרבים וטובים גם הוא שייך למשפחה המפוארת: "משפחת הנשכחים".

אהרן זאב בן-ישי, נולד במוהילוב-פרדולסקי שבאוקראינה, בי' בסיון תרס"ב (11.6.1903) ונפטר בתל-אביב בט"ז בניסן תשל"ז (4.4.1977). ככל בני דורו קיבל חינוך מסורתי בעירו. לאחר מכן למד פילוסופיה וספרות באוניברסיטת מוסקבה. פרסומו הראשון היה בהעם, שהופיע במוסקבה בשנת 1917. עלה לארץ בשנת 1920 ועסק בעיתונות. ספרו הראשון: "ה'קדוש' ד'יהאן (חייו ומותו)" (1925).

בסיום: הפנייה ישירה בגוף ראשון רבים: "קריאתנו לסופרים ולקוראים": "בואו לעזרתנו כל אשר מלה חיה ומעוררת בפיו!" גם קריאה כזאת הייתה מקובלת בעבר ונמשכה גם בעתיד. יש כאן קריאה "בואו לעזרתנו", אבל דומה שבניגוד למקובל לקרוא לעזרה כספית: לקנות, לחתום ולתרום, כאן ההדגשה על הדעה ופחות על המָעָה, ובעיקר הזמנה להשתתף.

המשתתפים

לכל כתב עת משתתפים קבועים ומזדמנים. כל כתב עת מתפאר במשתתפיו הקבועים שהם ממיטב הכותבים, וגאה לא פחות על שהוא נותן "במה חפשית" גם לאחרים. העורך יכול לסמוך על משתתפיו הקבועים, לא רק במדורים המזוהים עמהם, אלא גם שיעמדו לצדו בשעת דחקו וישלחו לו מפרי עטם בשעה שהוא נזקק לו בדחיפות.²¹ פרסום טבלה מפורטת של משתתפי על המשמר, לרבות הביוגרפיות שלהם, מקומה במחקר המשך של כתב עת זה. כהכללה ראשונית אפשר לקבוע שכמעט כל "המי ומי" בקרב האינטליגנציה של "החוגים האזרחיים" ביישוב, אם כי לא רק הם, פרסמו בו, בעיקר אנשי ירושלים, אבל גם מכל קצות הארץ. השתתפו בו אינטלקטואלים לא מעטים שהתואר האקדמי הקדים את שמם דרך קבע, כדי להוסיף מכובדות ומיהמנות. ביניהם: פרופ' בוריס שץ; ד"ר א. י. בראוור; ד"ר הוגו ברגמן; ד"ר מ. זגורודצקי; ד"ר נ. מלול; ד"ר יוסף קלוזנר. השתתפו בו מזרח ומערב; אנשי היישוב הישן הספרדי ואנשי היישוב החדש, ירושלמים ואחרים; מסורתיים וחילוניים; ותיקים ואלה שזה מקרוב באו.²² ביניהם היו הוגי דעות, פובליציסטים, היסטוריונים, מדינאים, עסקנים, בלשנים, אמנים, סופרים, משוררים, ציירים, וכן אנשים-מך השורה. רשימת המשתתפים ארוכה ומגוונת, אבל כמו בעיתונות של אותן שנים נעדרו ממנה כמעט לגמרי הנשים.

מסכת נשים בעל המשמר²³

ובכל זאת, ארבע נשים השתתפו בעל המשמר, שתיים תרגום ושתיים מקור: רחל פיינברג שתיארה את הפוגרום "בפוטצק" בימי הפרעות באוקראינה, שתרגם (מיידיש) מכתב יד א. דרויאנוב (ו);²⁴ מרים הרי, בסיפור מסע "טבריה", אליו נוספה הערת המערכת על זהותה, שנכתב בצרפתית ותורגם בידי מי שחתם: מש"ל (ט);²⁵ יעל (ללא שם משפחה), בסיפור פמיניסטי כ"מכתב למערכת" כשכותרת המשנה: ("מאת בת ישראל") (י); שלומית פלאום, שסדרת כתבותיה על הודו התפרסמו בשמונה המשכים (החל בגיליון כז-כח).²⁶ נוכחותו של העורך בעל המשמר בלטה במיוחד, שכן השתתף דרך קבע בכל גיליון בסוגי כתיבה שונים, בשמו המלא ובשמות עט שרובם טרם פוענחו. בשבועון השתתפו כעשרים כותבים קבועים, שהשתתפו לפחות שלוש פעמים (בסוגריים נרשם מספר הפעמים): המשורר אביגדור המאירי (פוארשטיין), בשיר, בתרגום, ברשימות (11); א. י. שחראי (א.י. שירמן);²⁷ (9); שלומית פלאום (8); מרדכי בן הלל הכהן (7); משה כרמון (6); פ. טמיר (6);²⁸ יוסף קלוזנר (5); בוריס שץ (5); א.י. בראוור (5); המשורר י.צ. רמון (5); המשורר אסף

בצד גיליונות מורחבים לחגים, שהספרות תפסה בהם מקום נרחב על חשבון הפובליציסטיקה והאקטואליה: חנוכה, פורים, פסח. התעניינותו המיוחדת של העורך בפרשות שונות באה לידי ביטוי, כגון בהקדשת מדורים מיוחדים לנושאי הלשון העברית, ב"פרשת דה האן", שהיה לה כיסוי נרחב בגיליונות כתב העת, ושעליה הוציא לאור את ספרו הראשון, "הקרוש" דה האן בחייו ובמותו (1925), שהיה למעשה אנתולוגיה.

הד להשתתפותו הקבועה בהתור הן המודעות שפורסמו דרך קבע בעל המשמר על הופעתו.¹⁸ אלה רק מקצת הדוגמאות לקשר ההדוק בין העורך ובין תכניו ואופיו של כתב העת. גילוי נאות: דומה שכאן המקום לספר שא. ז. בן-ישי היה ידירו של אבי, ישראל כהן, ומבאי ביתנו. אני זוכרת אותו מילדותי ומנעורי, כשבא לבקר את אבי, בספרייתו העשירה. שניהם אהבו ספרים נדירים ואספו חוברות חד-פעמיות ומיוחדות, שהחליפו ביניהם ואף "התחרו" למי יש אוסף חשוב יותר. הייתי מן הקוראות הנאמנות של מולדתי, השנתון שערך ביוזמתו, שהכיל אינפורמציה, סטטיסטיקה ודברי ספרות. אני זוכרת אותו תמיד במגע ובמעיל אפור ורחב בעל כיסים עמוקים. בן-ישי השתתף גם בהפועל הצעיר בעריכתו של ישראל כהן.

המניפסט

המערכת חתומה על המניפסט הקצר שהתפרסם בפתח הגיליון הראשון, שהופיע בערב ראש השנה תרפ"ג (22.9.1922). יש לשער שנוסח בידי העורך. ניסוחו ותכניו מקיימים בידועין ובעיקר בלא-יודעין את חוקי "הז'נר שבדיעבד" של מניפסטים לפניו ואחריו.¹⁹ הם מנוסחים בקצרה, בתמציתיות ובביטחון, בפנייה ישירה "לסופרים ולקוראים". הטיפוגרפיה שמטרתה למשוך את תשומת לב הקוראים מתחלפת לסירוגין בין שלוש כותרות בנות מילה אחת באותיות גדולות ומודגשות, שלאחריהן ניסוח תמציתי באותיות קטנות יותר אבל עדיין גדולות מן הרגיל: "רצוננו", "מטרתנו", דגלנו". "הדבר" השלישי הוא הקצר והמודגש מכולם.

"רצוננו: לעשותו לשבועון קבוע, במה חפשית, שישתקפו בו כל הדעות וההשקפות המתהלכות בארץ".

זוהי הכרזה על התקווה להתמדה לאריכות ימים; למתן ביטוי למגוון "כל הדעות וההשקפות", בצד הבטחה ל"חופש הדעות", המדגישה את כותרת המשנה של כתב העת.

"מטרתנו: לעמוד על המשמר, לעורר ולהעיר בלי משוא-פנים עד כמה שאפשר על הקלקולים שבחינו".

כאן מוסבר תפקידו של כתב העת "לעמוד על המשמר" כמיטב המסורת של יוצרי הספרות העברית לדורותיה, לשמש כ"צופה לבית ישראל" ולהתריע "על הקלקולים שבחינו". יש בו חזרה על ההבטחה "בלי משוא פנים" אבל בתוספת הסתייגות: עד כמה שאפשר.²⁰ ייתכן ששמו של המעורר של ברנר והמניפסטים שלו מהדהדים במילים "לעורר ולהעיר" וכן בהמשך: "מלה חיה ומעוררת".

"דגלנו: האמת". הבטחה זו אינה נעדרת כמעט משום מניפסט בעבר ובהווה. כצפוי: כל אחד והאמת שלו.

היישוב, תיאורי הווי ארץ ישראל, קשר עם העולם היהודי (ב, ועוד) ושפע של פריטים בנושאים רבים, שונים ומגוונים. השבועון הביא מדי שבוע אינפורמציה מלאה ושוטפת על כל הנעשה בתחומי התרבות, הספרות, האמנות, המוזיקה בארץ ישראל ועוד.

ביקורת המדיניות הבריטית. המאבק בבריטים והביקורת על שלטון המנדט, היו מהשליחויות המרכזיות שהשבועון לקח על עצמו. כמעט בכל גיליון פורסמה לפחות ביקורת אחת בתחום זה. הביקורת הייתה נגד שלטונות המנדט שאינם מיישמים את הקמת הבית הלאומי בהתאם להצהרת בלפור, מצרים את צעדיו של היישוב העברי, מעדיפים את העולם הערבי ופועלים לפי מדיניות "הספר הלבן". באותן שנים נקדע עבר הירדן המזרחי מארץ ישראל המערבית, נמסר לאמיר עבדאללה ונוצרה ממלכת ירדן. נושא זה כמעט לא ירד מסדר היום ועליו מחו משתתפי השבועון.

דוגמאות

תחת הכותרת הבולטת בעמוד הראשון של גיליון כה, "שאלות גלויות לממשלה", הוצגו שבע שאלות רטוריות ביקורתיות וזעמות על מדיניותה, ובהן: (ב) מה הם התשלומים המיוחדים שהממשלה משלמת למורים ולמנהלים בבתי-הספר הערבים – מלבד שכר-למוד – בשביל להפיץ תעמולה פוגרומית נגד היהודים בלכות תלמידיהם ובשביל להכניס בשעת-הצורך להפגנות פוליטיות?"

כותרת העמוד הראשון של גיליון לג, שסודרה במסגרת שחורה הייתה: "יום-אבל לישראל", מפני ש"ביום הזה נקרע לעינינו ולעיני השמש החבל המזרחי של ארצנו מעבר לירדן, ארץ הראובני והגדי וחצי שבט המנשה והוכרזה באופן רשמי בתור ממשלה עצמית של עם-נכר, תחת שלטונו של האמיר עבדאללה בן חוסיין משבט ערב". בעמוד הראשון של גיליון לז, קרא מי שחתם ה.מ. תחת הכותרת: "לחץ הציניטיבס", לקיים את ההבטחה "ששום הבדל לא יהיה בממשלה בין פקידים מבני-הארץ ובין בריטים". הבטחה זו הופרה ולפקידים הבריטים יש "פריבילגיות" רבות, ומערכת היחסים ביניהם מזכירה "לעתים קרובות את יחסייהם של הלכנים לשחורים באמריקה הדרומית ובאפריקה".

שלושת הגיליונות האחרונים (לה; לו-לז; לח-לט-מ) הוקדשו לנושא זה. כותרת גיליון לו-לז: "גיליון מוקדש לשאלת ארץ-ישראל אשר בעבר-הירדן מזרחה (במלאת 'שלושים' יום להכרזת ה'קריעה' של החבל הזה)". בגיליון המשולש האחרון (לח-לט-מ) שהוקדש "לקונגרס הציוני השלשה-עשר", נערכה "אנקיטה" (משאל), שבה הציגה המערכת ארבע שאלות לגברים בלבד שהאחרונה שבהן הייתה: "מה כב' חושב על אודות המעמד הנוכחי שנוצר ע"י הצעת האחדות הערבית וע"י נתינת ממשלה עצמית לעבר הירדן מזרחה?".

"סכום המערכת" "בשולי האנקיטה" (עמ' 24): "נתקבלו שלשים ואחת תשובות. מפני שכל התשובות שונות אחת מרעותה קשה לסכמם ולהעביר קו משותף ביניהן". במקום זה הוצגו מספרי ההתפלגות של התשובות בכל אחת מארבע השאלות. סיכום המערכת על השאלה הרביעית: "באו 19 תשובות. מהן כאלה החושבות את האחדות הערבית ביחוד את קריעת עבר הירדן למסוכנות לנו ומתיחסות להן בשלילה

שלא מעט מהפריטים שנחתמו בשמות עט נכתבו בידי העורך עצמו, גם כדי ליצור מראית עין של ריבוי משתתפים. אחרים – בידי כמה ממשתתפיו הקבועים. תופעה זו מקשה על המסקנות לתיאור אופיו של כתב העת ומשתתפיו, והן מבוססות על סמך נתונים חלקיים בלבד. שמות העט מגלים יצירתיות רבה בין שנבחרו בידי הכותבים בין שניתנו בידי העורך. חלקם משקפים את רוח הזמן כגון: אדם מן השוק, אזרח, אחד העובדים, אחד מן האוהל, גר ותושב, חייל משוחרר, לאומי, עבריה, עולה, פועל עברי, קורא פשוט, תושב, תלמיד.

אחדים משקפים את חוש ההומור של העורך ומשתתפיו כגון: א. מלעיל, אלף-בית, אני-הוא, בעל מחבר, הולך רחל, הפכפך, חד-מחבראי, חי וקיים, חי וקיימי, צפנת פענח (שם עט אהוב במיוחד), רואה ואינו נראה (שהיה לו מדור כמעט קבוע). לצידם לא מעט חתימות באות אחת בשתיים או בשלוש. כגון: א.א.מ.; מ.ל.; אלף-נון; א.מ.ל. (הוא אליעזר מאיר ליפשיץ); א.ט.; ב"ה; ז.; ל.; מ-ן; ה.מ.; ח - ן; מ.ז.; נ.ב. (4).³² יש חתימות חד-פעמיות ויש החוזרות כמה פעמים. לימים הודו לא מעט סופרים, ובהם ק.י. סילמן, דב סדן, אהרן מגד, שחתמו בשמות עט רבים, ששכחו את הכינויים שבחרו להם והתקשו לשחזר אותם. כך צללו דבריהם בתהום הנשייה.

מדיניות העריכה והתכנים

על המשמר היה כתב עת לוחם, ביקורתי, לעומתי, שביטא את "החוגים האזרחיים" ביישוב, אם כי נתן פה ושם ביטוי גם לדעות שונות ולכותבים ממפלגות הפועלים ובהם: נ. מלצן (ה); ש. יהודאי (כא); א. שטיינמן (כז-כח). הביקורת הייתה, כאמור, לב לבו של השבועון. היא באה לידי ביטוי בפובליציסטיקה, בפיליטונים, ברשימות מסוגים שונים, בהומור ובסטירה. ביקורת ככל התחומים ולכל הכיוונים, לרבות קריקטורות ואיורים קבועים. ניכר המאמץ לכלול מדורים קבועים, שהקורא יודע עליהם ומצפה להם בצד מדורים מתחלפים, שהם מפתיעים, מרעננים ומוסיפים עניין. ניכר המאמץ להוציא לאור כתב עת מעורב על מלוא משמעותיותו של מושג זה: מעורב במוכך שהוא לוקח חלק פעיל בכל הנעשה ביישוב, מגיב, מביע את דעתו, מבקר ופה ושם גם משבח. מעורב גם במוכך ערוב של ז'נרים שונים: פובליציסטיקה בצד ספרות יפה הכוללת שיר בכל גיליון ורשימות ספרותיות, מכתבים למערכת, פרודיות, נקרולוגים, קריקטורות, איורים קבועים ומתחלפים, אינפורמציה, מודעות, הצהרות שונות ועוד. האינפורמציה השוטפת ככל תחומי חיי התרבות, בכל גיליון, נתנה מושג של ממש לקורא או ולא פחות לקורא ממרחק השנים.

המדור הפובליציסטי היה המדור השליט בכתב העת, מדור האקטואליה והביקורת. במרכזו היו ארבעה נושאים עיקריים: א. ביקורת המדיניות הבריטית. ב. ביקורת פנימית על הנעשה ביישוב ועל מוסדותיו. ג. המאבק בעולם הערבי. ד. עמידה על משמר הלשון העברית. ביקורת זו באה לידי ביטוי במאמרים פובליציסטיים רציניים, ולא פחות – במדורים קבועים של הומור וסטירה שתפסו מקום נכבד בכל גיליון. למותר להעיר שנושאי הביקורת משולבים זה בזה. נוסף לכך, בצפוי, ניתן בו מקום נרחב לנושאים שהיו קרובים לכם של העורך ושותפיו לעריכה. ביניהם: ויכוחים שעמדו על הפרק בחיי

סגולה לעשירות!
הרוצה להתעשר או שיהיו ילדיו עשירים
ירשם בתור חבר של
"פקדונות לזמנים ארוכים"
הפרטים:
הלואה וחסכון, ירושלים

ההתאזרחת, או בוחר אתה להשאר צועני?

היה יהודי באהלך
ויהודי בצאתך!

מ. כרמון תחת הכותרת: "מדינה עברית-עברית?... (יח), כתב נגד "הדרישה של ויצמן להרחיב את יפוי-כחו", כיוון שקיים "מצב של אי-אמון מצד כמה וכמה חוגים מן הצבור". המדובר ב"הצעות של יסוד מדינה ערבית-עברית" לפני "הועד הפועל הציוני", נגד "חשאיות ופעולת-יחיד" בשאלה חשובה זו ולאחר ש"גם ז'בוטינסקי הוכרח להתפטר - ז'בוטינסקי הוא האדם היחיד בתוך ההסתדרות הציונית היודע פרק בהלכות המדיניות העולמית". סיום הרשימה בשאלות רטוריות נרגשות: "האם נמסור את כל עניני המדיניות העברית בידי אדם אחד לשם החשת המדינה הערבית-יהודית עם עבדאללה בתור מלך? איה דעת העם העברי?"

המאבק בעולם הערבי

המאבק בערבים היה מן הנושאים השכיחים ולוּנה גם בביקורת "המוסדות" על אוזלת ידם, על שאינם עושים דבר, על מדיניות לא נכונה. הקריאה במאמרים אלה ובאחרים מגלה עד כמה הבעיות המרכזיות לא השתנו ועד כמה הן אקטואליות גם היום. כך, למשל, תיאר י. קריתי, תחת הכותרת "ההסתה בעבר-הירדן" (ה), "איומים ממשיים כלפי הישוב העברי בארץ-ישראל" מצד "המשלחת הערבית בלונדון". בין האיומים: "עלית מחנות בדואים מזוינים בן חמשים אלף איש מהמדינה הגובלת אותנו [...] כדי לפשוט על ארצנו ולטאטא בימים מעטים ובלי קרבות מרובים את 'הממשלה הציונית' ואת כל אשר לציונים ולמסור את השלטון לתושבי-הארץ הערבים". איום אחר מצד "מזכיר המשלחת הערבית" "בנוכחותם של לורדים, כהנים ונכבדי העם הבריטי, שאם לא יבטלו את הכרזת בלפור השנואה ואת המנדט הא", ירמוזו ראשי-הערבים לאחיהם ממזרח לעלות על הארץ ולכבשה, כדי למסרה בידי התושבים". "בעל האיומים הראשון

לשפתך אל תתכחש - ושפתך הן עברית!

על המספר 9
יהודי! הנעשית בן למולדתך? ההתאזרחת?

על המספר 3
מה עשית היום, יהודי ארץ-ישראלי, לטובת אחיך בגולה אשר באו קראינה, המתגוללים ברעב ומצפים לעזרתך?

על המספר 8
בימי החגים, כשאנו אוכלים לשובע, אל נא נשכח את הילדים הגועים ברעב באוקראינה!!!

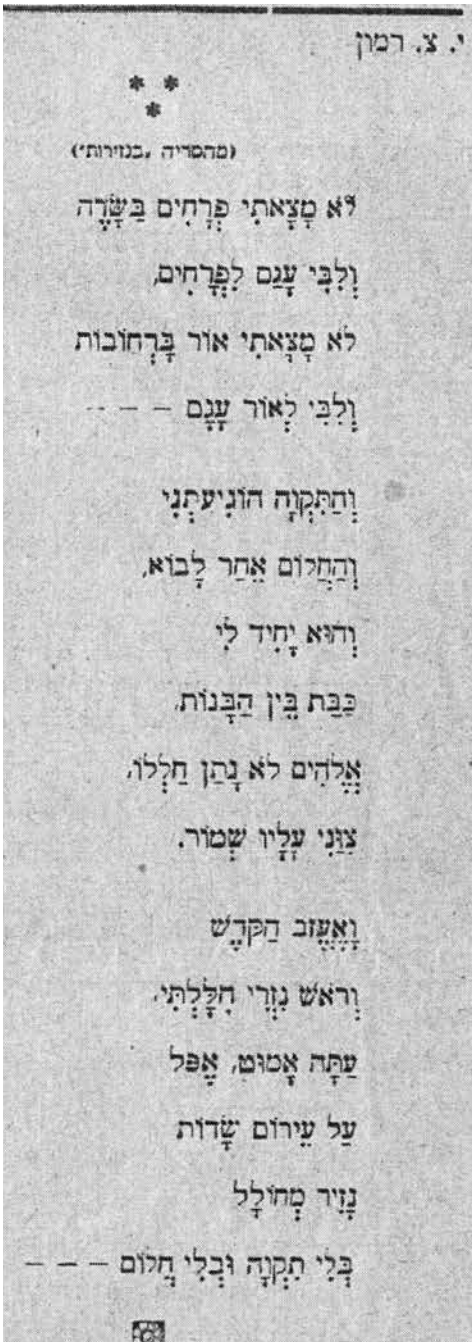
מי אתה -- כי אדע? האזרח עברי הנך?

גמורה - 13; כאלה המבטלות אותן וחושבות אותן לדברים שאין בהם ממש ומיעצים לעבוד מבלי לחשוש - 3; וכאלה המתחסות לאחרות זו בחיוב - 3.³³

ביקורת פנימית על הנעשה ביישוב ועל במוסדותיו
הביקורת הופנתה כלפי "כל הצדדים": מוסדות היישוב, החוגים הדתיים; החוגים החרדים, קלקלות שונות בחיי היום-יום וגם ביקורת אישית שהוטחה במנהיגי-היישוב ובנציגיו. ביקורת לא מעטה הוטחה נגד מדיניות שגויה ביחס לערבים ולממשלת המנדט, על אוזלת יד והתעלמות.

במדור "מאחורי הקלעים (ציונים)" (יד), יצא הכותב האנונימי נגד "הרב קוק וסיעתו" והאשים אותו בכך ש"משום מה לא בא להלויתו של אבי העברית החדשה, אליעזר בן-יהודה, לחלוק לו את הכבוד האחרון, כבוד התחיה העברית!" מסקנתו: "מה אפוא ההבדל בינו ובין הרב זוננפלד?"³⁴

ד"ר מ. זגורודסקי (יח) תחת הכותרת "מס החנוך", הסביר מדוע "כל תושבי הארץ" "צריכים להיות מוכנים לשלם מס החנוך", כיוון שהממשלה (הבריטית) לא תעשה זאת, ולכן היא ב"טוב לכה" "תמלא את בקשתנו להרשות לנו להטיל מסים על עצמנו". הוא תיאר "למפרע את המלחמה שתפרץ בין המגמות השונות בעמנו בארצנו: החרדים לא יחפצו לתת מכספם לטובת חנוך ילדי החפשיים; המזרחי ידרש את חלקו בשביל בתי הספר שלו; הימין ואולי גם המרכז לא יחפץ לכלכל בתרומותיו את 'תרבות' השמאל". התנאי הוא "שישנו את שטח החנוך". בין השאר: "הצלחת הישוב שלנו הוא בחנוך אכרים ורק בחנוך זה! [...] הבה נחתם כלנו את ידינו למס החנוך, אבל נדרש שאת המס הזה יוציאו אך ורק לחנוך כפרי, לחנוך חקלאי..."

ממך בן־יהודה הגדול!“. לאחר מכן בא תיאור עיתונאי של פרטי מותו, תגובות הציבור: “השאלה הראשונה היתה על כל פה: ‘הגמר את עבודת־חייו, המלון־העברי?’ וכן תיאור ה”הלוויה (ה)נהדרה” “בהשתתפות אלפי איש”, “למרות הגשם החזק”. ולבסוף: “העתונים היומיים יצאו במסגרות שחורות. מאחת־עשרה בבוקר עד אחרי הלוויה

היה ראש לשכת המסחר הערבית בחיפה“. דברי הכותב מכוונים אל “ממשלה א...”, שאימים אלה “מכוונים גם אליה”, כדי ש”שתחניק את התעמולה נגדנו ונגדה“. שכן, הסכנה היא, שמנסים “להוציא לפועל” אימים אלה.

האשמה חמורה האשים מי שחתם “אני=הוא”, והתריע ברשימתו: “על פי פְּרָדָס” (1), הן כנגד מי שמוכרים את נכסיהם לערבים, בפתח תקווה ובירושלים, והן כנגד “המוסדות הלאומיים”. כגון: “בעל מגרש גדול ובעל פרדס על גבול המושבה (פתח תקווה) הלך ומכר את נחלתו לערבים. ולא לערבים רגילים אך לחברה המושלמית־הנוצרית הלוחמת ביהודים“. הכותב מאשים את המוכר ב”בגידה“, אבל גם את “עסקני פתח־תקווה [...] [ש]אינם נכונים להשתתף בגאולת הפרדס [...] ומשתדלים כי יקנה הרכוש הזה בכסף הצבור: קרן־הקימת, קרן־הגאולה, הועד הלאומי, רק לא הם בכספם“. וכגון: “בעלי־בתים, בעיר העתיקה [בירושלים] המאמים על המוסדות הלאומיים שבאם לא יקנו מהם את בתיהם־חורבותיהם ילכו ימכרו אותם לערבים“. בסופו של דבר תהא אם יש גם “קורטוב של ספסרות בדבר”.

נושא “העבודה העברית” שהעסיק מאוד את אנשי העלייה השנייה במאבקם נגד אנשי העלייה הראשונה, מצא את ביטויו גם בעל המשמר. כך, למשל, כותב א. רן (י): “מה אנו?” כנגד “הפרדסנים” בפתח תקווה ש”מפני המצוקה הכספית הוכרחו למכור את הפירות כפי שהם על האילנות לסוחרים ערביים [...] והללו, כמובן, לא יעסיקו פועלים עבריים“. הוא פונה בקריאה נרגשת: “היכן הוא ‘הפרדס’, זו ההסתדרות הקואופרטיבית? היכן הם סוחריו יפו, ירושלים וחיפה?” מסקנתו היא שלא רק “שאינו אנו אכרים ויוגבים”, שכן כולם יודעים מי מוכר “ירקות, ביצים, עופות וכו’”, אבל ש”מתברר, שאין אנו גם סוחרים...”

באותו גיליון (י) מתחת לקו תחת הכותרת: “שיחות=חקלאים (מעניני־היום)”, הביא פ. טמיר תלונות של חקלאים על מצבם הקשה. יש בכך מעין תגובה על דבריו של א. רן, והאשמת “המוסדות” שאינם עוזרים ב”הלוואות“. כך העיד אחד מהם: “לו היה משתמש בפועלים עברים, כי אז הייתי צריך כבר למכור את ביתי כדי להחזיק בפרדס זה”, ואין הוא מוכר אותו “כי אין קונה“. המצב הקשה מכריח “לשלוח שליח לאמריקה” כדי שישלחו כסף “לשם החזקת־הרכוש הלאומי”.

עמידה על משמר הלשון העברית

הקנאות ללשון העברית, לטיפוחה, לפיתוחה ולהפצתה הייתה אחד הנושאים הקבועים בשבועון. כמעט אין גיליון ללא פריט אחד לפחות בנושא זה. עם היוודע דבר מותו של אליעזר בן־יהודה (כ”ו בכסלו תרפ”ג/16.12.1922), הספיק העורך לפרסם בגיליון יב”ג, גיליון חנוכה תרפ”ג, נקרולוג בצירוף רישום שלו בכותרת: “אבל כבוד ללשון העברית“. ההספד אינו חתום, אבל אפשר לשער שהעורך הוא שכתבו. ההספד כתוב בלשון הקינה המקראית, המרוממת, הכוללת משפטים כגון: “חדל לדפוק הלב העברי הגדול, נפסקה נשימתו של אחד הלוחמים האחרונים ברגעי עמידתו על המשמר. [...] הילילו, מורדים ולוחמים כי נגדע האחרון מקרבכם! צאו־נא, ישעיהו ועמוס לקראת חברכם ההולך ובא! התאבלי, קרית יהודה הנצחית, כי לוקח

התנהלו בו ויכוחים בעייני לשון (חנוך ילון עם יוסף קלוזנר); נפתח מדור שכותרתו: "בטויים שגורים עבריים עתיקים – שכדאי להכניסם אל שפת-הדבור" (יהודה גרזובסקי); הוצעה הצעה למונחים עבריים בתחום "בית התבשיל והבשול" (א.מ.ל.) (בהמשכים); הובאה רשימת "מנחים לכלי הנגינה (שנתקבלו בועד הלשון)", ועוד.

התבססותו של המדור, בהשתתפותו של יוסף קלוזנר, אפשרה, כצפוי, גם פרודיה עליו. ב"גליון לפורים": "האָמל" (י"ד באדר תרפ"ג) (כג). הטור ההומוריסטי בחתימת: "לא חנוך ילון (דיסטנפלד)" שכותרתו "תְּחִית הַלְשׁוֹן (מדור מוקדש לחדושי מלים ולהערות פילולוגיות)", חיקה את מדורו של יוסף קלוזנר ואת הוויכוח שלו עם חנוך ילון. נוספה לו הערת המערכת: "נתנו על-פי בקשת המערכת לא ע"י הד"ר יוסף קלוזנר". הפרודיה היא שהשאלות מסובכות, ככיכול, והתשובות פשוטות ומתבקשות מאליהן. כגון: "שאלה: כיצד קוראים לזה שיש לו ארבע רגלים, ושהוא עומד, ושאוכלים עליו ארוחת-צהרים (כשיש מה לאכול)? תשובה: שלחן".³⁵

שלוש דוגמאות אקראיות למדור: "תְּחִית הַלְשׁוֹן (מדור מוקדש לזכרו של בן-יהודה)". תחת הכותרת: "בטויים שגורים עבריים עתיקים, שכדאי להכניסם אל שפת-הדבור" ניסח יהודה גרזובסקי [גור] (כא) את "האני מאמין" שלו, במדיניות זו של "הרחבת הלשון" ובין השאר כתב: "יש לנו כידוע אוצר גדול מאד של מבטאים נפלאים שהיכולת בידם להחזיר נשמה לפגרים מתים, להחיות את הדבר בשפתנו. עלינו רק לאספם ולהכניסם מעט מעט אל שפת הדבור". בין הדוגמאות: "למכור שערות ראשו" במקום "למכור את מכנסיו". במקור: יש "אפילו אתה מוכר שערות ראשך" (כא). כך: "קצץ רגלי..." לאמור סתור ובטל דברי... (כב). וכן: "סולמות" – סדר יחס משפחה. עץ המשפחה בלועזית (כד).

שלוש דוגמאות אקראיות למדור: "בית התבשיל והבשול" רשימה (א) "בחתימת: א.מ.ל. הוא: אליעזר מאיר ליפשיץ, ממשלתפי השבועון: "בית התבשיל – מטבח (מערבית) – מבשלות קוכע – קוזינע" (כא). כך: צְתָה גפרור-צונדהעלצלעל, שוועבעלע (כב). וכן: מטלית. סחבה-שמאטע (כד).

קהל הקוראים שעמד לנגד עיני הכותבים היה מי שלשונם יידיש, רוסית, גרמנית, וגם ערבית, שכן לצד המונחים העבריים שמציעים הכותבים הובאו גם אלה בלועזית, באותיות עבריות ובאותיות בשפת המקור, כדי שהקוראים יוכלו להחליף את המונחים הלוועזיים השגורים בפיהם למונחים עבריים. הקפדתו של העורך על הלשון באה לידי ביטוי גם בכך שהכותרות נוקדו בניקוד מלא, זאת כדי לדייק ולהקל על הקריאה, למי שהשפה עדיין רופפת בפיו והוא מתקשה בקריאה בכתוב החסר שהיה נהוג אז. זאת בנוסף להקפדה על עברית גבוהה, שורשית ותקינה. פה ושם נכללו מילים וביטויים לוועזיים, שטרם נמצא להם תחליף עברי המגלים את חיבוטי הלשון העברית באותן שנים. כגון: ריקלמה (ג), אינטרוויו (ד), אנקיטה (ח), רובריקה (י), פרינציפ (יד), אדריסה (כ).

מודעות הפרסומת למיניהן, ששימשו מקור לתמיכה כספית, מעידות בין השאר גם על ההווי, אבל לא פחות מכך על מצבה של

נפסקה העבודה בכל המשרדים ונסגרו כל החנויות". בהערת שוליים הובטח לקוראים ש"בגליון הבא של על המשמר יקדש מקום חשוב להערכה מפורטת על בן-יהודה". ההבטחה קוימה בגליון יז (ב' בשבט תרפ"ג) שהוקדש כולו לבן-יהודה "במלאת שלשים יום לפטירתו". כבר בגליון יד מח' בטבת תרפ"ג, הכריזה המערכת על פתיחת מדור חדש: "תְּחִית הַלְשׁוֹן (מדור מוקדש לזכרו של בן-יהודה ז"ל)": "על המשמר" החליט להקדיש מדור מיוחד בכל גליון וגליון לשאלות ותשובות בדבר מלים שמושיות שאינן רגילות (רק כאלה שקשה למצוא את תרגומן במלון רגיל). הוא יפרסם את השאלות, ויציע לחכמים ומומחים ששייבו תשובות אליהן. וממילא יתרחב הדבור העברי – ותהא נחת-רוח לנשמתו של אבי הדבור העברי".

ההבטחה קוימה. לגליון טו (יז בטבת תרפ"ג), שצורף לו "גליון ביאליק", נוספה הערת המערכת על כך ש"מסכות שונות נדחה הגליון של על המשמר המוקדש לבן-יהודה ליום-השלושים".

במדור ראשון זה, הפנה ש. ח. יודקובסקי "כפר נהלל עמק-יזרעאל" יחד עם מ. לוי "מורה בית-הספר בנהלל" "שאלה" לאנשים הקרובים למקצוע": "מה לעשות כדי להוציא מתוך המקורות העבריים את כל הטרמינים [המונחים] של הפלחה הפרימיטיבית?". בהמשך הביא מילים ערביות לפעילות שונות של עבודות האדמה, הציע תחליפים עבריים מתוך המקורות, ועל סמך ניסיונו החקלאי, וביקש אישור להם. במדור ראשון זה, השתתף גם מי שחתם: מ. בן. שהציע "להכריז" על "יום השלשים למותו של מחיה הלשון העברית [...] לחג הסטורי לאומי לזכר ההכרזה הרשמית של העברית בתור השפה הלאומית של עם ישראל השב לתחיה". את נוסח ההכרזה צריכה "מלאכות" [משלחת] להמציא לנציבי העליון.

המדור התקיים כמעט ברציפות מגליון טו (יז בטבת תרפ"ג) עד גליון ל (יא באייר תרפ"ג). היה זה מדור חי ותוסס, שהשתתפו בו מטובי הבלשנים, ושעורר, כצפוי, ויכוחים ביניהם. בין המשתתפים: יהודה גרזובסקי [גור] (כא; כב; כד; כה; כו; כז); א.מ.ל. (הוא: אליעזר מאיר ליפשיץ) (כא; כב; כד; כה); יוסף קלוזנר (יז; יח; יט); חנוך ילון (דיסטנפלד) (יח); בן-אברהם צבי (כה); אביגדור המאירי (ל).

נושאים שונים על סדר היום הציבורי

כמעט שלא היה נושא שהסעיר את דעת הקהל, שלא מצא את ביטוי מעל דפי השבועון, שכצפוי נקט עמדות חד-משמעיות, אבל פה ושם העניק חופש ביטוי גם למתנגדים.

דוגמאות

"ההתאזרחות" (א; ג; ו; ז ועוד). הכוונה למאבק שניהל הוועד הלאומי כדי שהתושבים יתאזרחו, יבטלו את אזרחותם הקודמת, יקבלו את הנתינות הארץ-ישראלית מטעם שלטונות המנדט, כדי שיוכלו לבחור ולהיבחר. כידוע, בתקופת השלטון העות'מאני נהנו היהודים מחוק הקפיטולציות, שהעניק זכויות יתר לאזרחי מדינות זרות, ובפועל נהנו מהגנת הקונסולים של הארצות שבהן נולדו, מפטור מגיוס לצבא התורכי ועוד.³⁷

כבר בגיליון הראשון פורסמה קריאה נרגשת באותיות גדולות: "יהודי! הנעשית בן למולדתך? ההתאזרחת?" וכן במדור "פיליטון" מתחת לקו, בחתימת: מדריך: "אֶשְׁרֵי, כִּי אֶזְרַח אֲנִי!", הקורא להתאזרחות, בסגנון סאטירי-ביקורתי. ראשיתו בשם "ארץ ישראל" ולא "פלשתינה", המזכיר את ההלצה: "לפתרון ראשי-התיבות מצאתי כתוב: א"י – אינו יהודי". המשכו בלשון עוקצנית על כך שטוב להיות "יהודי אמריקאי, ביחוד כשהוא בא לארץ ישראל".³⁸

עמוד השער של גיליון ג, מסוכות תרפ"ג, פרסם קריאה נרגשת לאזרחים (הגולשת גם לעמוד השני), שכותרתה שאלה רטרורית באותיות גדולות: "מי לא התאזרח?" הקריאה כתובה בלשון מייסרת, גבוהה ומליצית המנוסחת כסדרת שאלות רטרוריות, כשהמילים "מי הם" חוזרות בכל פסקה, בבחינת: מי עדיין מעז לשמור על אזרחותו הקודמת?! אלה העושים כך מכונים בשפע של מילות גנאי: "מטומטמי-החברה ומחוסרי כבוד לאומי"; "חשבונות פעוטים מתוך ספסרות בזויה"; "מתגעגעים על סיר-הבשר של הקפטולציות"; "רוצים להשאר גרים בארצם", ועוד כיוצא בזה, ואף מוטחת בפניהם האשמה של "בוגדים". כדי "לשכנע" להתאזרח, מגויסת ההיסטוריה. כגון: "הקשרת את עצמך אל האדמה אשר ספגה אליה את דם המכבים ואשר עליה הקריבו בחירי עמנו את חלבם ונפשם?" מופנית בו קריאה להתאזרחות המנוסחת גם היא כשאלה רטרורית: "ההתאזרחו כל העומדים בראש המוסדות הלאומיים שלנו?" ולאחריה קריאה לכל בעלי התפקידים, המקצועות ונתיני הארצות הרבות. סיום הפנייה הנרגשת הוא באיום מפורש: "ויזכור נא כל איש יהודי הגר בארץ-ישראל [...] ושמותיהם של כל הבוגדים האלה יכתבו לדראון עולם יחד עם כל צוררי ישראל". ואם לא די בכך, נוספה הערת המערכת: "בזה אנו מבקשים את כל אלה, שיש בידם איזו ידיעות ועובדות על אנשים ידועים ויחסם השלילי להתאזרחות – להודיע לנו בפורטרוט על אודותיהם, למען נוכל לפרסמם בעתוננו בדרך צהוב מיוחד". לא ראיתי דף כזה.

ביטוי נוסף, הומוריסטי-נשכני-ביקורתי נמצא במדור ה"פיליטון" פרי עטו של אבל פן, ממשתתפיו הקבועים של השבועון (ז), שתואר יהודי שבא להתאזרח אבל ביקש מהפקיד "שלא ינדע הדבר", כביכול רצח מישוה, כרמו לפסוק: "אכן נודע הדבר" (שמות ב, 15), לאחר

אם רוצים אתם שיען טוב ומדויק – קנו רק מהשעונים המפורסמים בעולם
LONGINES SAVANNE'S WATCHES -- רמארק -- טואן, טואן, רמארק --
 אם רוצים אתם הכשיטוהב משובץ באבנים יזה. כלי-כסף או כליים מצופים כסף
 קנו רק אצל **ירושלם יפו היפה**
 רחוב יפוסיף מהשוק. רחוב הסוף נורו. רחוב השוק
 סחורה משובחה מחירים נוחים **ל. קרמר ושותפיו**

הלשון העברית היומיומית. המודעות נחלקו לכמה קבוצות: מודעות אישיות שכללו ברכות לאירועים שונים, פרסומות לעיתונים, לכתבי עת ולספרים ומודעות מסחריות. כך, למשל, נוסחה אחת המודעות המסחריות הראשונות, שנוסף לה גם עיטור: (ג): "זכרו בערכי החגים לטובה את בית אוכל ומאפה "כל דכפין", ירושלים, רחוב יפו, נחלת שבעה (סניף לו ב"בוני בית)". הפנייה אל המפרסמים (ה) שכנעה אותם "כי מודעות הנדפסות בשבועון אינן הולכות לטמיון ונשמרות זמן רב עם הגליונות", הביאה לתוצאות, וכבר באותו גיליון פורסמה המודעה הקבועה של "ל. קרמר ושותפיו": "אם רוצים אתם שיען טוב ומדויק – קנו רק מהשעונים המפורסמים בעולם. [...] סחורה משובחה – מחירים נוחים".³⁶

מאמרים נוספים בשאלות הלשון ובענייני בן-יהודה פורסמו כאמור כמעט בכל הגליונות.

דוגמאות

בעמוד הראשון של גיליון כב פורסמו בהבלטה: "שאלה ותשובה. א. מאת מערכת 'על המשמר' לאחד-העם", מיום כ"ג שבט תרפ"ג, ירושלים, ובו פנייה אל "מורנו הגדול" מדוע "אינך נזהר בדבור העברי במקומות פומביים", ותלונה על כך ש"יום יום מגיעים אלינו מכתבים מעיר מגורך תל-אביב, מאנשים שונים המתאוננים עליך שאתה מדבר רוסית בחוצות העיר העברית הראשונה. כמו כן הגיעה אלינו השמועה, שפניית במכתב כתוב אנגלית אל פקיד ממשלת א"י (יהודי!)". על כך ענה אחד העם במכתב למערכת מ"תל-אביב, כ"ז שבט תרפ"ג (13.2.1923), שפורסם באותו גיליון, והסביר שהוא מטבעו "איננו קנאי" ו"כל ימי הייתי נוהג לדבר ולכתוב לאיש ואיש כלשונו". "בכיתי איני יכול לדבר עברית, מפני שאשתי איננה מבינה כמעט עברית [...]" וכי המכתב המדובר "נכתב לא על ידי" אלא בשמי, בידי "אחד הפקידים בועד תל אביב [...] באנגלית".

במדורו: "מאחורי הקלעים. (ציונים)", ביקר, מי שחתם: "רואה ואינו נראה" (לד), תחת הכותרת: "לו קם בן-יהודה מקברו", את "ועד הוצאת המלון" של בן-יהודה, ששמו את עצמם "אפיטרופסים חדשים", שאין ביניהם "אף סופר או איש-מדע עברי אחד אלא סוחרים ובנקירים ועוד אנשי-מעשה כאלה שאין להם כל יחס אל בן-יהודה ואל היצירה העברית הענקית שהשאיר אחריו". לדבריו "רובם אינם יודעים עברית" ולכן "הועד הדפיס את תקנותיו על טהרת הלשון האנגלית". הסיום: "אל-אלהים! איזו מהתלה. איזו צחוק מכאיב-לב! [...] אה, לו קם בן-יהודה מקברו!..."

קיסרי; ר' בנימין; אהרן ראובני; א.ז. בן ישי (שפורסמו זמן קצר לאחר הרצח),⁴⁰ דברי הפולמוס עליו בעל המשמר בחייו; "טלגרמות" של די-האן בתפקידו כעיתוני בדיילי אקספרס ובעיתונים נוספים; מה שנכתב עליו בעיתונות החרדית ובעיתונות בארצות שונות; ההספרים עליו בעיתונות החרדית ומה שנכתב לאחר מותו ב"עתונות הצוררת". לסיום: "מתוך ודוייו של די-האן. שירים. לקוחים מתוך ספרו האחרון", מרובעים (1919-1924), שהופיע באמסטרדם. "התרגום נעשה בפרוזה מלה במלה, למען יקל לעמוד על התוכן".

כל 56 השירים שנבחרו מתארים את המתח שבין תשוקתו לנערים למשיכתו לאלוהים, כשהראשונה גוברת. כגון "המרובע" המוצב כמוטו למאמרו של א.ז. בן-ישי: "הנה שבע-החושים, שבע-החיים / אבקש תמיד שובע חדש; / נדחף על-ידי התאוה והשגעון / אקלל את האלהים בירושלים". וכגון: "תפלת-שחרית: אם אלך לכותל המערבי לבעבור התפלל / או בשביל אותו הנער המרוקני / אמיץ-הצחוק ויפה-האברים / הקורא אותי בשנתי הבלתי-שקטה?"

עיתוי הרצח קשור בנסיעתו ללונדון ב-1.7.1924 בראש משלחת, שנאמר עליה שבכוונתה לפעול לביטול הצהרת בלפור, האשמה, שהכחיש. למותר להדגיש ש"אגודת ישראל", התעלמה לחלוטין מנשיותו אלה, וראתה בו קדוש, ללא מירכאות.⁴¹ בעיתונות הדתית והחילונית הזכירו את היותו הומוסקסואל, אם כי ברמז ובעקיפין, כמנהג אותן שנים.

תרבות וספרות

ככל גיליון שולבו שיר, סיפור, מסה, כתבלין הכרחי אם כי לא מרכזי. בולטת רמתם הגבוהה של השירים, בניגוד לפרוזה הבינונית והקלושה. השתתפו משוררים נחשבים מקוריים ומתורגמים לצד כותבי פרוזה לעת מצוא. בלטה המגמה ה"הונגרית" של המשוררים, המתורגמים ומתורגמים. לצד הפרוזה המקורית פורסמו גם תרגומים אחדים. ארבע הנשים שהשתתפו במקור ובתרגום היו בתחום הפרוזה.⁴² לכאן שייכים גם מדורי האינפורמציה הקבועים, שלא היו חתומים, שהיו בהם הודעות על תערוכות ואירועים תרבותיים וספרותיים שונים. תחילה תחת הכותרת "אנה פניך מועדות?" ולאחר מכן, כנראה עם חילופי הכותבים, תחת הכותרת "בספרות ובאמנות", וכן המדור הקבוע "ספרים שנתקבלו במערכת". לעיתים מזומנות פורסמה ביקורת תערוכות (ה); ז; יב-יג ועוד); ביקורת תיאטרון (יד); סקירת עיתונים (יג) ועוד.

פרוזה

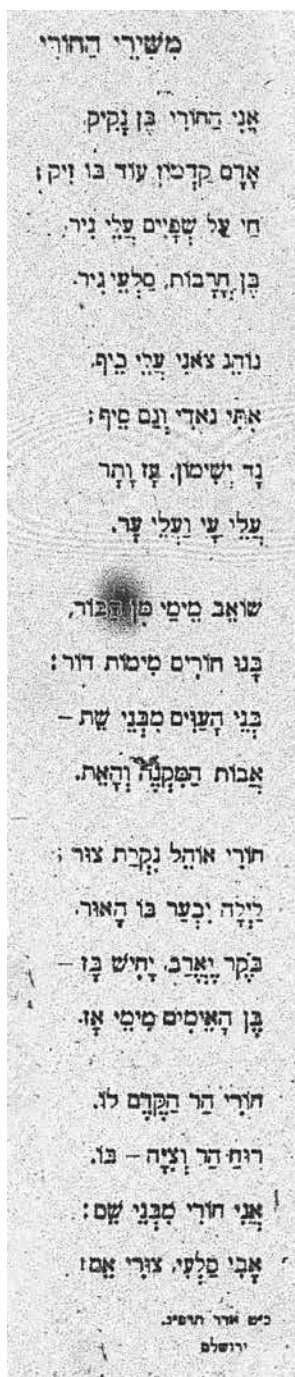
בתחום זה פורסמו בעיקר תיאורי הווי, זיכרונות (מרדכי בן הלל הכהן), כתבות (שלומית פלאום), בצד מסות עקרוניות. ממרחק השנים יש לתיאורי הווי אלה תפקיד מיוחד בשחזור המציאות.

מסות

כבר בגיליון הראשון עסק העורך במדור "על יד שלחן-הפתיחה (רשימות וצינונים)" בנושא "שכר סופרים". זוהי מסה עקרונית, על-זמנית, שבה ניסח את העיקרון: "הספרות צריכה ומוכרתה לפרנס

שמש רצח את המצרי המתעלל. בהזדמנות זו נזכר שמו של "מזכיר הוועד האשכנזי" שלא התאזרח, ונמתחת ביקורת עליו, וכן על אלה שדוחים פעלה זו אחרי המועד האחרון, כמנהגם תמיד ומסתבכים. "פרשת דה האן". פרשת רצח ד"ר יעקב ישראל דה-האן (הולנד 31.12.1881; עלה: 1919; נרצח: כ"ט בסיוון תרפ"ד / 30.6.1924), הייתה בין הנושאים שהסעירו את דעת הקהל בארץ ובעולם, בשל המהפכים שעבר בחייו: מרקסיסט, נוצרי, חילוני-ציוני, חרדי-אנטי-ציוני, ובעיקר בשל פעילותו העוינת כנגד "הציונים שנואי נפשו" (ט) והיותו הומוסקסואל. בנושא זה נכתב הרבה מאוד בעיצומה של הפרשה, ובמיוחד לאחר הרצח. הרצח אירע לאחר שעל המשמר כבר פסק מלהופיע, אבל במהלך שנת תרפ"ג פורסמו בו כעשר התייחסויות ביקורתיות, תשע גינו את האיש, התנהגותו ומשנתו החרדית האנטי-ציונית, ואחת ניסתה גם ללמד עליו צד זכות. יעקב רוטשטיין, מהולנד, פתח את הדיון (ז; לא). צ.א. ון-וריסלנד (ט), הגיב עליו, יצא להגנתו כמשורר גדול, ותיך את התנהגותו הלא נאותה, שהתרחשה "בזמן שלא היה חרדי ולא ציוני" אלא אדם פרטי ולכן אין לכתוב "על עניינים פרטיים כאלה בעתון". גם הוא מאשים אותו "בנזק רב שגרם לציונות", אבל קיווה שיקיים את הבטחתו "שלא יוסיף להתערב בפוליטיקה". הבטחה שכידוע לא קוימה! פרסום תגובה זו הוא ברוח הכרזתו של כתב העת להיות "במה חופשית". מאנשי הארץ השתתפו בדיון: ב. חסדאי (ח); א.י. שירמן (שחראי) (ט); לד); ש. יהודה (ל); ותגובות בשמות עט (לב; לג). כך, למשל, יעקב רוטשטיין תיאר כיצד די-האן לעג לרב קוק, ראה בחלוצים "ריקים ופוחזים, פורקי עול ו... בולשביים" (ט); ב. חסדאי (ח) ראה בו "בוגר" ו"מרגל" והצטער על כך ש"לראובנו אין לנו עדיין יפוי-כח, כמו שיש לעמים חפשים אחרים, לשפוט בוגדים. אלמלי (כלומר: אילו) היה לנו כזה – היינו בודאי מחויבים לשפוט את האדם הזה כמעשיו בכל חומרי-הדין". גם במדורי ההומור והסטירה של השבועון נזכר שמו לא פעם (ט; טו).

כשנה לאחר הרצח, בתרפ"ד, הוציא העורך, בהוצאת על המשמר, מעין אנתולוגיה: ה"קדוש" די-האן (חייו ומותו), שהיקפה כ-50 עמודים, וכללה מה שפורסם עליו בחייו ולאחר מותו בעיתונות בארץ ובעולם.³⁹ מטרתה הייתה להוכיח, כפי שכתב במבוא: "א. להוציא את הטעות שנשתרשה, שלפנינו כאן 'רצח מדיני'. כל גלגולי-חייו וייחוסיו האישיים והמיניים משתקפים בחוברת זו מטים את הרצח לצד אחר לגמרי... ב. לגלות את פרצופו האמתי של ה"אובייקט" שלפנינו ולערער על ה'חרדיות' וה'קדושה' שלו". מטרתה של החוברת הייתה גם, ואולי בעיקר, להילחם במנהיגיה של ה"אגודה", שהאשימה ברצח את מתנגדיה הרבנים והציונים "מבלי כל יסוד ועדות ומשפט". בסופה של האנתולוגיה מובאים שיריו מתוך ספרו האחרון מרובעים שנכתבו בהולנדית ותורגמו לעברית כדי "לתת מושג" "ע"ד [על דבר] מרכז-מחשבותיו של אדם זה, בשעה שהופיע בקהל בתור מנהיג האדוקים הקיצוניים ושמרני-החומות". הכוונה הייתה להוכיח שהרצח בוצע ממניעים אישיים הקשורים להיותו של דה-האן הומוסקסואל, ולא לדעותיו האנטי-ציוניות. בין השאר הובאו שם דבריהם של אורי

ולבורותם ככל הקשור ליהדות, ליהודים ולארץ ישראל. בייחוד נלעגת היא התיירת, "אשה עבה ושמנה כבת חמישים, הפוך הורדי שעל פניה בולט ומכריז על רצונה הכביר לטשטש את שנותיה האמתיות, אולם הקמטים, אלה שליחיה הזקנה, עומדים במרדם ומפריעים את רצונה".

את בעליה". הנושא נדון מזוויות ראייה שונות, שבמרכזן המסקנה שללא שכר, מעמדו של הסופר ושל הספרות הם עלובים ומזולזלים. א.מ. ליפשיץ במסתו "על הסגנון" (ח) התרעם על "מדיניות העריכה" הנהוגה בעיתונות העברית, המתבטאת בכך "שכל מערכת נוטלת רשות לעצמה לתקן סגנונם [של סופרים]". לכן "יוצא מזה" "קלקול גדול. קציצת כנפי היחיד וסגנונו. סגנונים אישיים הם עושר לספרות".

הווי

ארקדי בוכוב (ה)⁴³ תחת הכותרת "על-ידי הטלפון", במדור פיליטון, תיאר שיחת טלפון, אולי אחת הראשונות מסוגה בעברית, בין גבר המקבל שיחת טלפון אנונימית, ספק בטעות ספק במכוון, ספק כניסיון "להתחיל" ספק כ"שיגוע טלפוני". בין הגבר, מקבל השיחה, לבין הדוברת, שהוא מכיר מקולה שהיא אישה, מתפתחת שיחה מפלרטטת. שאלות הדדיות כגון: אם היא עלמה, אם היא בלונדינית, ואם נפגשו בעבר, תוך חילופי מחמאות מפותקות ומסוגלות ביניהם. כגון: "אתה מוצא חן בעיני, זולת חסרון אחד יש לך: אתה ברונט. – אבל בלבי הנני בלונדין". ברגע שהשיחה מגיעה לפסים מעשיים של קביעת פגישה, היא נפסקת. אין לדעת מי הפסיקה: המרכזנית-הטלפונית, או הדוברת ואי אפשר לחדשה כיוון שאין המקבל יודע את המספר. הפיליטון מסתיים בסדרה של קלילות "ספרותיות", ספק כלפי הטלפונית וספק כלפי המטלפנת: "יקחך אופל, הטלפונית! ימח שמך וזכרך לעולם ועד! [...] אלהים ישלם לך כגמולך... נבלה כזאת!" וכזעם על ההחמצה: "ועכשו מה עלי לעשות? מה?"

ניכר המאמץ לתאר חתיכת הווי בעברית מדוברת, פלירטוט טלפוני בין גבר לאשה, תוך יצירת מתח באשר לנסיבות השיחה ומטרתה. שני טיפוסים תיירים המנוגדים זה לזה, תיאר מי שחתם אף-נון (כב), בשתי כותרות אירוניות. הראשון הוא "התייר ש'נשתגע'", "עשיר גדול, בעל בית-חרושת לבגדים בצ'לור". כוונתו הראשונה הייתה לראות את "הכותל המערבי" ולהמשיך עם חבריו לטיול לסוריה, אבל לאחר שהמספר קרב אותו ל"עבודתנו בא"י" ולימד אותו "את כל תורת-הציוניות על רגל אחת", ויתר על תוכניתו זו, נשאר בארץ "ונסע עם אשתו לתל-אביב, ומשם למושבות". בעוד הוא מודה בדמעות לידיו "על כל התענוג ששבעתני בראותי בעיני את כל הודה ויפיה של א"י ואת עבודת אחינו בערים ובמושבות", לועגת לו אשתו שהיא "מסורקת ומגוהצת שריח-הבשמים נודף הימנה למרחוק" רואה בו משוגע ושואלת את המספר: "– שמע נא, ג'נטלמן, היש כאן אצלכם בית משוגעים?". הלעג המודגש לנשים נמשך גם בכתבות הבאות.

בניגוד לו ל"הדוקטור הציוני מהולנד", יש רק ביקורת קשה על הנעשה בארץ: "ארץ ישראל שלכם עולה לנו כבר בהרבה כסף. [...] מה מצאתי פה? אנשים חצי-פראים ממש. [...] מה אתם עושים כאן בכל הכסף שאתם מקבלים? הנה ירושלים שלכם אין בה טרמבי, אין חשמל, והכל כמו בכפר". ומסקנתו: "אגמור פעם אחת עם הציוניות שלי. די! די בשלש שנים וחצי! יותר איני יכול..." בהמשך (כה) תוארו שלושה טיפוסים תיירים נוספים, ביניהם תיירת אחת. הוא לועג ל"ציונותם"

טענתה נגד ארץ ישראל היא: "הלא אין אצלכם כלום, ממש כלום! אפילו 'מניקור אינני משיגה כאן! אפילו 'מניקור'!..."

פמיניזם

לשבוועון היו עוד כמה נגיעות פמיניסטיות. בניגוד ללעג הקודם, הייתה גם הערכה.

כמדור: "פיליטון" תחת הכותרת: "מכתב לאַחַד הַעוֹלָיִם (מאת בת-ישראל)" פורסמה רשימתה הנרגשת של מי שחתמה בשם: יעל (י). הכותבת, בלשון מליצית ופתטית, מחכה לאהובה "בערוב היום", ומתוודה על אהבתה אליו "כל אוצרות נפשי לך הם", על רקע נוף "ארמת-ארצי הפרושה לפני והיא זרועה כולה צוקים חשופים אין-מספר קוצים וברקנים". היא נזכרת בעבר שבו קראה לו "בוא", והוא אכן בא כדי "לנוח בלב העולם". היא נזכרת בשמחת הפגישה ובתקוות הגדולות: "בזרועותי תחליף כח". "ואולם" – כאן מתוארת האכזבה הגדולה: "לא חדרת לעומק-רוחי – ולשירת-נפשי הקשב לא ידעת". האהוב נשאר זה, ל"שירי-ארצי", ל"שפת-אמי", ולכל האידיאלים הלאומיים והעבריים שהם נחלתה. ולכן אין מנוס מן המסקנה הלאומית: "לא אתה אשר תקים דורות חדשים ולעמך תבנה את ביתו. לא אתה". והאישית: "צא מעל פני. לא אתן לך לטמא את היכלי-לבבי!"

זהו וידוי אהבה נכזבת, על מערכת יחסים שלא צלחה, על רקע של זרות אידיאולוגית ואישית. חוסר ההתאמה בין האידיאלים של האישה והגבר מוליך לניתוק ביניהם. התקוות, שבכוח האהבה אפשר להתגבר על כל המכשולים – נכזבו. החידוש הוא בכך, שנקודת המבט היא של האישה, הפטריוטית, האידיאליסטית, היוזמת והפעילה. היא המזמינה את הגבר לבוא, מצהירה על אהבתה אליו, אבל לאחר שמתגלה לה התהום האידיאולוגית הפעורה ביניהם בכל הקשור לאהבת ארץ-ישראל, שוב אין היא מאמינה ל"נשיקותיך השופעות", אוזרת עוז ומשלחת אותו מעל פניה.

מעבר לחוויה האישית משתלבת רשימה זו בנושא הירידה מהארץ, שהעסיק לא מעט את השבוועון (לג, לד ועוד).

נגיעה פמיניסטית אוהדת, שיש בה גם תיאור הווי, נמצאת ברשימתו של ארטור הוליטֶר: "בנות-ישראל על אדמת-ישראל (קטע מספרו מסע בארץ-ישראל היהודית)", שתורגמה מגרמנית בידי א. רוזנבוים (לב).⁴⁴ הכותב, בבחינת "אורח לרגע – רואה כל פגע", אבל גם סופר מסע מיומן המיטיב לראות. רשמיו משלבים התפעלות וביקורת. הוא מתפעל, מן "הנשים הצעירות, נשואות או לאו, הבאות לארץ ישראל רוכן בנות בעלי-בתים שעסקו עדי-כה בעבודה רוחנית". לדעתו הגורם "להגירה הוא במקרים רבים [...] מחלוקת משפחתית, אי-שביעות-רצון מהעבודה ומהסביבה". הן רוצות להיות "שותפות בעבודה" ולכן "מקבלות הן עליהן בהתלהבות שאין כמוה עבודות קשות מאד, עבודות-פרך". אבל כש"ההסתדרות משתדלת להפנות את הנשים הצעירות האלה [...] [לעבודות] כגון כביסה, בשול, תפירה", הן "מרגישות את עצמן אומללות. [...] וכי לשם זה [...] השליכו אחרי גוון את עבודתם הרוחנית בעבר?! לאחור שקבע ש"חוסר נשים הוא מעצור גדול בשביל עבודת-הישוב בארץ ישראל",

העזו ללמד צד זכות על "היחסים המיניים" הקשורים ב"אורח חייהם הטבעי והבריא של האנשים הצעירים הללו והשקפתם המוסרית-החברתית הגבוהה", הנראים "באופן קל יותר ונכון יותר משיחשבו העומדים מבחוץ. הבולמוס הארוטי, שבא בעקבות המלחמה, עושה בערים מושחתות בלי-ספק שמות גדולות יותר מאשר במושבות האלה הבנויות על עבודת-גוף קשה". עם זאת הוא מודה "שזוגות צעירים נשואים או ארוסים, הגרים בכפיפה אחת עם נְקִיָּים הסובלים מבדידותם נפגמים לפעמים גם חיי הזוגות". הכותב הוסיף משפט פיוטי עגום, שרמז, קרוב לוודאי, למספר הגדול של ההתאבדויות: "יש שגורל אנוש יחתך בדממה, הרחק מהשביל ומהאהלים, בחשכת הליל, בבדידות, מתוך יאוש". סיום הרשימה בציטוט קטע ממכתב, המתאר חתונה שנערכה בחדר אוכל בקיבוץ. סיומו בהערת הכותב על חתונות ששמע עליהן: "החופה נעשתה ממפת-שלחן ומארבעה קני-רובים שירו בהם אל השמים ארבעים פעם. אחרי הטקס הזוג עבר לאוהל מיוחד".

שירה

במסגרת זו יש אפשרות להביא מספרים בלבד, המעידים על מקומם של השירים המקוריים והמתורגמים בשבוועון. אין כאן אפשרות לנתחם ולהסיק מסקנות על תוכנם, רמתם ואופיים. במסגרת מחקר המשך מן הראוי לבדוק גם איזה מהם כונס ואיזה נשאר חתום בין דפי השבוועון. מרשימת השירים, המשוררים והמתרגמים שצורפה לנספח, עולות המסקנות הבאות:

- א. העורך הקפיד שבכל חוברת יתפרסם שיר. בחוברות המיוחדות גם יותר משיר אחד.
- ב. סך הכול השתתפו 22 משוררים: 13 מקוריים; מתוכם אחד כנראה בשם-עט: מ. חול; ואחד בעילום שם; ו-9 משוררים תורגמו מספרות העולם.
- ג. מקור ותרגום. פורסמו: 39 שירים; מתוכם: 9 מתורגמים. לשונות התרגום: הונגרית (4); גרמנית (2); אנגלית (2); נורווגית (1).
- ד. המשוררים העבריים: 1. אביגדור המאירי (6) (3 בחתימה: אביגדור פוירשטיין) ועוד פעם אחת כמתרגם. 2. יוסף צבי רימון (6); 3. אסף הלוי (4). 4. דוד שמעונוביץ (2). 5. יהודה קרני (2). 6. א.ז. בן-ישי (2). 7. מרדכי גולדנברג (2). השתתפו פעם אחת בלבד: מ. חול; יהודה קרני; פסח גינזבורג (אולי כמתרגם); יוסף פטאי; שאול טשרניחובסקי (פרסום חוזר), ללא חתימה.
- ה. משוררי ספרות העולם: ר.מ. רילקה (גרמנית); פטיופי שאנדור (הונגרית); איגנוטוס-פייגלסברג (הונגרית); שאמליו זולטאן (הונגרית); עומר כיאם (מאנגלית); ריכרד דיהמל (גרמנית); ב. בירנסון (נורווגית); לסלו ברודי (הונגרית); ברונקס פרקיני (כו).
- ו. המתרגמים: מ. טמקין (גרמנית); אביגדור המאירי (הונגרית); יוסף הולדר (הונגרית) (3 פעמים); מ. לוי (אנגלית); פסח גינזבורג (אנגלית); שלגי (גרמנית; כז-כח).⁴⁵
- ז. כמה מן המשוררים השתתפו גם ברשימות מסוגים שונים בכתב העת. בראש ובראשונה, העורך א. ז. בן-ישי, שהשתתף כמעט בכל גיליון, וכן: אביגדור המאירי; יהודה קרני ואסף הלוי.

תרפ"ג. הוא מאיים שאם לא ימצא – לא ילך בראש השנה זה אל "תשליך". בחוגי חסידי ומעריציו שורת מבוכה. ביקורת כנגד הרב קוק וההולכים בעקבותיו, בנושאים שונים, פורסמה לא פעם בשבועון. תל-אביב: עדי שמועה מוסרים ממקור נאמן, ששנת תרפ"ג תביא עלינו שוב כשנה העברה, מבול של עתונים וקובצים ומאספים וחוברות וקונטרסים חדשים שלא יוציאו את חצי שנתם. ומהומה של סופרים שיתרוצצו ויתלכטו ביניהם כמלאכי חבלה.

זוהי מעין ביקורת עצמית על העיתונות לסוגיה, על עיתונים קצרי מועד ועל ריבוי, כביכול, שלהם. גם סוג זה של ביקורת חזר בשבועון, במסגרת התחרות בין כתבי עת ובין ירושלים לתל אביב, כגון: ביקורת אספקלריה (טז), על ש"גנברו" מתוך גיליון ביאליק (טו) של על המשמר.

דוגמה מהמדור "זריקות ארס (סקירה שבועית)" החתום בידי: אשמדאי.

מתוך "ח סעיפי המדור בגיליון טו מי"ז בטבת תרפ"ג, יובאו כאן שלושה בלבד:

כל נותני העבודה שבארץ יהיו בודאי אסירי תודה להנהלת מסלת-הברזל על תגליתה החדשה והמפתיעה, שלשם קמוצים טוב למעט בעובדים ו... להרכות בשעות העבודה.

ביקורת על יחסי מעסיקים ועובדים, שהיא אקטואלית תמיד. אוף! בקושי רב עלה לנו למנוע מלחמה בין תושבי ירושלים ותושבי תל אביב בשביל שגזלו מאתנו את הארץ.

הארץ עבר באותו זמן מירושלים לתל אביב. במסגרת ההתנצחות הקבועה בין ירושלים ותל אביב, ובין העיתונים וכתבי העת.

עפ"י מה שמודיע סופרו של העלון קול ישראל אין יהודי צפת יכולים לראות בעיניהם את חלול-השבת בפרהסיה ומשום כך הם מתפזרים ל... אמריקה.

התנצחות במסגרת המאבק הקבוע עם החרדים וביטאונם: קול ישראל.

על-פי התפארותם של הבולשביקים, גדלה ורבתה והתפשטה הדמוקרטיה במדה כזו ברוסיה, עד שאין שם עוד מקום לזרוע לחם... ביקורת המשטר הקומוניסטי בברית המועצות המרעיב את אזרחיו ומשקר להם ולעולם.

דוגמה מתוך הדפים הפנימיים של השבועון במדור ה"פיליטון"⁴⁶ תחת הכותרת הכללית: "דרך-אגב – מן העבר הקרוב –" בחתימת: "חי וקים" (גיליון ג מסוכות תרפ"ג) היו ארבעה סעיפים, מתוכם יובא כאן חלקו הראשון של הסעיף השלישי: "תיאטרון".

על שלשה דברים התיאטרון העברי עומד: על "גזוז", על שעמום, ועל הפסקות. בין הפסקה להפסקה מציגים על פי רוב דברים, שהם מפילים חבלי-שנה על עיני המבקרים העיפים. אולי מוטב היה לו העמידו בעלי התיאטרונים באולמיהם מוטות במקום כסאות, לאנשים הסובלים מנודודי-שנה. אין לך כמדומני סגולה יותר טובה מאולם התיאטרון.

ביקורת קטלנית כזו חוזרת ונשמעת מדור לדור.

דוגמה לבדיקת כינוס השירים שפורסמו לראשונה בשבועון. שש פעמים השתתף בו יוסף צבי רמון שגר בירושלים, באותה שנה קשה בחייו, לאחר הפציעה האיומה שעבר (יא, יד, כב, כה, ל, לד). אם בדיקתי נכונה, ששת שיריו בעל המשמר לא כונסו בספריו כך שלמעשה אינם ידועים. בעקבות גילוי זה, מן הראוי לפתוח מחדש את הדיון ביצירתו שיכלול גם אותם בתוכו. ייתכן, כאמור, שזה המצב גם בשירי המשוררים האחרים.

פרוזה / פיליטון / רשימות סיפוריות / הווי

בתחום זה ניכרת חולשתו של כתב העת. ייתכן שמספרים לא מעטים מן השורה הראשונה, נמנעו מלהשתתף בו, אולי בשל הזדהותם עם מפלגות הפועלים, אולי משום שבמדור זה נתן העורך ביטוי לכתיבתו שלו ושל "מקורביו", שלא יכול היה להשיב את פניהם ריקם, כששלחו לו את דבריהם.⁴⁶ בהתאם למסורת העיתונות העברית מסוף המאה התשע-עשרה, בשליש התחתון של העמוד, מתחת לקו, פורסם: "פיליטון", שכלל סוגי כתיבה מגוונים.⁴⁷

מדור הסאטירה וההומור

מדור זה היה, כאמור, בכת עינו של העורך. קרוב לוודאי שהעורך היה זה שכתבו. אם נתנה הרשות לשער השערות ללא ביסוס ארכיוני, זאת הייתה אחת הסיבות המרכזיות להוצאתו לאור של על המשמר. הוא פורסם, כאמור, דרך קבע בעמוד האחורי ובכך זכה להבלטה מיוחדת. גם בשל כך מן הראוי לחתום בו את המחקר.

למותר להדגיש כי קשה עד בלתי אפשרי לבחור דוגמה אחת בלבד מתוך מדור זה: "שמרים" (מדור להומור ולסטירה) מזוקקים ע"י רזא", בעיקר בשל ריבוי הדוגמאות, וגם בגלל הקושי בהבנת המטרה שהחץ הסאטירי נשלח אליה. נבחרה דוגמה אחת הקשורה ב"ערב ראש-השנה, תרפ"ג" (22.9.1922), מועד שבו יצא לאור הגיליון הראשון. ראשוניותה העידה על ההמשך: המדור "יורה לכל הכיוונים".

לשנה החדשה

(טלגרמות אחרונות מסופרינו המיוחדים)

כוכב מרקוני (ליל ראש השנה, שעה 11:50 לפני חצות): בדרך שבין מרקוני וארץ פרצה התנגשות חזקה בין שנת תרפ"ב ובין שנת תרפ"ג. הראשונה דורשת בכל תוקף שיחזירו לה, בטרם צאתה את כל הכסף המגיע לה עפ"י התקציבים שהובטחו לה ע"י ההנהלה הציונית – ושלא נמלאו. טלגרפו לאוסטישקין. התוצאות עוד לא ידועות. זוהי ביקורת על ההנהלה הציונית שכמוה רבות מאד בשבועון. הכוונה לכוכב מרקוני, הקרוב ביותר אל השמש, כפי שנכתב בגיליון ג', מסוכות תרפ"ג, תחת הכותרת: "תקון טעות": "בטעות נתחלף בגיליון הראשון למסדר שלנו הכוכב "מרקוני" ב"מרקוני", ומקוים אנו, ששום קורא ותיק הבקי קצת בעניני כוכבים לא יחשוד בנו חס-ושלום, שגלינו פתאם איזו כוכב חדש בשמים".⁴⁸

ירושלים (ערב ראש השנה): הרב קוק יושב כבר על המדוכה שלושה ימים ושלושה לילות ומחפש "פרט" ו"נוטריקון" לשנת

גיליון ח. כ"ו מרחשון תרפ"ג (17.11.1922)
 גיליון ט. ד' כסלו תרפ"ג (24.11.1922)
 גיליון י. י"א כסלו תרפ"ג (1.12.1922)
 גיליון יא. י"ח כסלו תרפ"ג (8.12.1922)
 גיליון יב-יג. חנוכה תרפ"ג, גיליון ספרותי לחנוכה (15.12.1922)
 גיליון יד. י' טבת תרפ"ג (29.12.1922)
 גיליון טו. י"ז טבת תרפ"ג, לגיליון זה צורף "גיליון ביאליק" (5.1.1923)
 גיליון טז. כ"ד טבת תרפ"ג (12.1.1923)
 גיליון יז. ב' שבט תרפ"ג, גיליון בן-יהודה, במלאת שלשים יום לפטירתו (19.1.1923)
 גיליון יח. ט' שבט תרפ"ג (26.1.1923)
 גיליון יט. ט"ז שבט תרפ"ג, גיליון-נורדוי (עמודים 9-12: הוספה לגיליון-נורדוי (2.2.1923)
 גיליון כ. כ"ג שבט תרפ"ג (9.2.1923)
 גיליון כא. ל' שבט תרפ"ג (16.2.1923)
 גיליון כב. ז' אדר תרפ"ג (23.2.1923)
 גיליון כג. י"ד אדר תרפ"ג, שנה א' לשביתת נשק העיתונות בירושלם, גיליון לפורים. הוצאת מיוחדת של על המשמר, מוקדש כולו להומור, לסטירה ולקריקטורה (2.3.1923). הכותרת: "הָאֶזְמֵל – עתון העומד ברשות עצמו (על רגלי תרנגולת); חותך וגוזר על ימין ועל שמאל עד זוב דם – את כל הראויים לכך. משוחזר בידי רזא".
 גיליון כד. כ"א אדר תרפ"ג (9.3.1923)
 גיליון כה. כ"ח אדר תרפ"ג (16.3.1923)
 גיליון כו. ו' ניסן תרפ"ג (23.3.1923)
 גיליון כז-כח. חוהמ"פ תרפ"ג – גיליון ספרותי לפסח (2.4.1923)
 גיליון כט. ד' אייר תרפ"ג (20.4.1923)
 גיליון ל. י"א אייר תרפ"ג (27.4.1923)
 גיליון לא. י"ח אייר תרפ"ג (4.5.1923)
 גיליון לב. י' סיון תרפ"ג (25.2.1923)
 גיליון לג. י"ז סון תרפ"ג (1.6.1923)
 גיליון לד. כ"ד בסיון תרפ"ג (8.6.1923)
 גיליון לה. א' תמוז תרפ"ג (15.6.1923)
 גיליון לו-לז. י' תמוז תרפ"ג – "גיליון מוקדש לשאלת ארץ-ישראל אשר בעבר-היירדן מזרחה (במלאות 'שלושים' יום להכרזת ה'קריעה' של החבל הזה)" (24.6.1923)
 גיליון לח-לט-מ. מנחם-אב תרפ"ג, "ערב הקונגרס השלושה-עשר" (21.7.1923). בשולי העמוד הראשון נכתב: "הגיליון מכיל שלשים עמוד". הקונגרס הציוני השלושה-עשר עתיד היה להתקיים בקרלסברד, בכ"ד אלול תרפ"ג (6.8.1923).

בסיום הסעיף הרביעי שכותרתו: "אחולי לשנה החדשה" נכתב: יהיה רצון שהשנה החדשה תהיה שנה של מלוי הבטחות ותשלום חובות מצד הממשלה לעם ישראל, מעם ישראל לארץ-ישראל, ואז תהיה לנו לא פלשתינא-א"י ולא פלשתינא-אוי, כי אם ארץ-ישראל. דברים ברוח זו הם במסגרת המדיניות הלאומית של כתב העת.

*

תם ולא נשלם תיאור זה של דיוקנו של על המשמר. למרות אורכו והדוגמאות הלא מעטות שהובאו, עדיין אין הוא ממצה את שפע הנושאים שבו, הוויכוחים הסוערים על הבעיות הרבות שעמדו על הפרק, פרטי ההווי המגוונים הגנוזים בו, אופייה של הספרות היפה ששוקעה בין דפיו ותמונת החיים הספרותיים העשירים והמגוונים המקופלים במדורי האינפורמציה שבו. התקווה היא שמחקר המשך, שיתבסס גם על חומר ארכיוני, ישלים את הנושאים השונים, ירחיב אותם ויוכל לתאר גם את "מאחורי הקלעים" של השבועון. למותר להוסיף שההיכרות עם העבר חשובה להבנת ההווה ולהכנה לעתיד. אף על פי שעברו מאז כמעט מאה שנים, רבות מן הבעיות של אז טרם נפתרו, והן אקטואליות גם היום.

נספח 1: רשימת הגיליונות ומועדי הופעתם

הגיליונות יצאו לאור בירושלים, בימי שישי בדרך כלל.

הערות:

1. אין אחידות בצורת הכתיב של מספרי הגיליונות ותאריכיהם. פעמים עם גרש וגרשיים ופעמים בלעדיהם.
2. כל הגיליונות יצאו לאור בירושלים (בכתיב ירושלים).
3. רוב הגיליונות הופיעו ביום שישי.
4. בשבועון נרשמו רק תאריכים עבריים. התאריכים הלועזיים נוספו ושוחזרו לטובת הקורא בן-הדור.
5. במקומות שלא נזכר תאריך עברי מלא, קשה היה לשחזר תאריך לועזי מדויק.

גיליון א. ערב ראש-השנה, תרפ"ג (22.9.1922)
 גיליון ב. ערב יום-הכפורים תרפ"ג (1.10.1922)
 גיליון ג. סוכות תרפ"ג (6.10.1922)
 גיליון ד. כ"ח תשרי תרפ"ג (20.10.1922)
 גיליון ה. ה' מרחשון תרפ"ג (27.10.1922)
 גיליון ו. י"ב מרחשון תרפ"ג (3.11.1922)
 גיליון ז. י"ט מרחשון תרפ"ג (10.11.1922)

נספח 2: רשימת השירים והמשוררים

הערות:

1. בגיליון האחרון המשולש לח-לט-מ, לא פורסם שיר. במרכזו משאל [אנקיטה] של 19 סופרים ועסקנים לקראת הקונגרס השלושה-עשר העתיד להתקיים בקרלסבד בכ"ד באלול תרפ"ג (6.8.1923).
2. סימני השאלה מעידים שחסרים לי פרטים.
3. בסוגריים מרובעים נרשמה השורה הראשונה של השיר שפורסם ללא כותרת.

גיליון	שם המשורר	שם השיר	המתרגם	הלשון
א	אביגדור המאירי	שפטני אלהים		
ב	ר.מ. רילקה	סתו	מ. טמקין	גרמנית
ג	אביגדור פוירשטיין	תפלת גשם		
ד	פטיופי שאנדור	ליל-הפלאות	[אביגדור] המאירי הונגרית	
ה	יהודה קרני	בכי איוב		
ו	אביגדור פוירשטיין	שיחה	מן המחזור "בשבי". אירקוטסק;	י"ח חשון תרע"ז
ז	אסף הלוי	הרניני מולדת!		
ח	דוד שמעונוביץ	* [אמך היתה לביאה]	בשולי השיר: תרע"ג	
ט	א.ז. בן-ישי	נשפיי-חשק	בשולי השיר:	מוסקבה תרע"ז
י	אביגדור פוירשטיין בבית-כנסת זה	מן המחזור: בני גילי ומרודי		
יא	י.צ. רמון	*[את כתקות עמי לי]		
יא	מ. חול	אל השעה!	[כנראה שם-עט]	
יב-יג	א.ז. בן-ישי	בציר		
יד	י.צ. רמון	* [החלמתי את שמי]		
טו	ח.נ. ביאליק: "ל N N (אפיגרם)."	'גליון-ביאליק'. המשוררים: ש. פרוג: "ביאליק"; אביגדור המאירי: "אחי, הוי, תובל-קין"; א.ז. בן-ישי: "הזרים"; ח.נ. ביאליק: "פזמון-עם";	ח.נ. ביאליק: "ל N N (אפיגרם)."	
טז	דוד שמעונוביץ	* [בלי הרף מפכים]		
יז	איגנוטוס-פייגלסברג	אפילוג	יוסף הולדר	הונגרית [לזכר אליעזר בן-יהודה]
יח	יהודה קרני	כל אבן כך...		
יט	מרדכי גולדנברג	עם-שקיעה	[לזכר מכס נורדוין]	
כ	אסף הלוי	ירושלים		
כא	שאמליו זולטאן	תפלת-שחרית	יוסף הולדר	הונגרית
כב	י.צ. רמון	* [עד ירנינו חוזה שחקים]		
כג	ר' טרפון	הקומדיה כבר התחילה... שיר סטירי נגד המדיניות של ראשי הישוב בלונדון [ה'אזמל' - חוברת היתולית-סטירית לפורים] [שם-עט]		
כד	עומר כיאם	משיריו	מ. לוי. עפ"י פיטציג'רלד	אנגלית
כה	י.צ. רמון	*	[מופז האיר הבקר]	
כו	פסח גינזבורג	מלח צעיר	ברונקס פרקיני	?
כז-כח	ריכרד דיהמל	לאחר גשם	שלג'י	? גרמנית [גיליון ספרותי לפסח]
כז-כח	ב. בירנסון	בעברי	פסח גינזבורג	נורווגית
כז-כח	אביגדור המאירי	אוצרנו	- מן המחזור "בני גילי ומרודי -	
כט	לְסֵלוּ בְרוּךְ	שני נהרות	יוסף הולדר	הונגרית
ל	*	ערב ובקר	[בעילום שם]	
ל	י.צ. רמון	* [אצרתי הון-חזונים]	על ההרים]	

גיליון	שם המשורר	שם השיר	המתרגם	הלשון
לא	אביגדור המאירי לא אלמן ישראל	(מספר הסטירה "בני גילי ומרודי")		
לב	יוסף פאטאי	גורו, נודו לי... בשולי השיר: בודפשט, י' לחודש סיון תרפ"ג		
לג	מרדכי גולדנברג	שיח שליד הדרך		רומניה?
לד	י.צ. רמון	*ולא מצאתי פרחים בשדה (מהסריה "בניירות") שיר יאוש!		
לה	אסף הלוי	משירי החורי בשולי השיר: כ"ט אדר תרפ"ג, ירושלים		
לו-לז	אסף הלוי	לפני הר נבו... (מפרקי שביה) במאסר בדמשק, התרע"ה הגיליון הוקדש "לשאלת ארץ-ישראל אשר בעבר-הירדן מזרחה (במלאות "שלושים" יום להכרזת ה"קריעה" של החבל הזה)"		
לו-לז	שאול טשרניחובסקי	מנגינה [בצירוף הערה על מקום פירסום השיר לראשונה]		

הערות

1. תחילה יצא לאור בשם משמר (1943-1948) כביטאונה של מפלגת השומר הצעיר, ומ-1948 בשם על המשמר כביטאונה של מפ"ם – מפלגת הפועלים המאוחדת.
  2. קומפלט = סדרה, במיוחד סדרה של עיתונים. תאריכי הגיליונות רוכזו בנספח 1.
  3. עזוי אלידע, העולם בצהוב: לידת עיתונות ההמון הארץ-ישראלית, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 2015.
  4. לימים נודע העולם הזה (1937-1993) בשני שערי: הקדמי והאחורי. השער האחורי הוקדש לרכילות ולמין, כדי למשוך את הקוראים, בניגוד לעמודי הפנים הביקורתיים.
  5. נרשמו רק תאריכים עבריים. שחזור התאריכים: הגיליון הראשון: כ"ט באלול תרפ"ב (22.9.1922). בגיליון האחרון, שבו לא צוין היום בשנה, נכתב: "ערב הקונגרס השלושה-עשר". הקונגרס התקיים בקרלסבד החל ב-6.8.1923 (כ"ד באב תרפ"ג), לכן אפשר לשער שתאריך הגיליון הוא יום קודם: כ"ג באב תרפ"ג (5.8.1923). ראו נספח 1.
  6. זהו מושג חמקמק למדי, למרות מאפייניו כאן.
  7. מנוחה גלבוה, לקסיקון העיתונות העברית, ירושלים: מוסד ביאליק, 1992; נורית גוברין, "כתבי עת ספרותיים", בתוך: קריאת הדורות: ספרות עברית במעגליה, כרך ב, תל-אביב: גוונים ואוניברסיטת תל-אביב, 2002. בשער זה שישה פרקים. ועוד בסדרה: קריאת הדורות, כרכים ג-ז ובספריי האחרים.
  8. דוגמאות למונוגרפיות על כתבי עת של כתבת טורים אלה: שי של ספרות; העומר; גבולות; פרט; פרודות; הצעיר; קשת סופרים; ילקוט הרעים. מראי מקומות בערך "נורית גוברין" בלקסיקון הספרות העברית בעריכת יוסף גלרון-גולדשלגר וברשימת ספרי בוויקיפדיה.
  9. הכוונה למפלגת המזרחי.
  10. תיאור מלא של מפת העיתונות העברית בארץ-ישראל ובעולם בשנה זו, חורג ממסגרת זו. נמנים עמם העובד, רמון, אספקלריה, הכוכב, שבלים, הדואר ועוד.
  11. על כל אלה נכתב הרבה מאוד, ואין כאן אפשרות להרחיב ולפרט.
  12. מעטים מאוד המחקרים בנושא זה.
  13. א.ב. יפה, חותם אישי: מסות ספרותיות, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד 1984, עמ' 72-78.
  14. תודה לאליון שחורי על מידע זה במייל אלי מיום 5.3.2019. לפי ג. קרסל,
- מולדתי החל להופיע בשנת 1936.
15. א.ב. יפה, חותם אישי, עמ' 75.
  16. מקורות: דוד תהר, ג. קרסל, ויקיפדיה, רן שחורי ועוד. מחקר כתבי העת ההומוריסטים עדיין בראשיתו, ובמיוחד בכל הקשור לפענוח משתתפיהם הרבים שחתמו בשמות עט.
  17. הפענוח לפי: ג. קרסל, אוצר ספרות ההומור והקריקטורה, תל-אביב: הוצאת מזכרת, 1984, עמ' 11-12. שם פענוח שמות עט נוספים.
  18. התור, שבועון חרדי מזרחי (הקשור למפלגת המזרחי), שהופיע בירושלים ונערך בידי הרב י.ל. פישמן (מימון), בשנים תרפ"א-תרצ"ב/1921-1932.
  19. ננה אריאל, מניפסטים: כתבים של אי-נחת על סף המאה העשרים ואחת, אוניברסיטת בר-אילן, 2019.
  20. הביטוי "בלי משוא פנים" אומץ לימים בידי אורי אבנרי כמוטו של העולם הזה יחד עם המילים "בלי מורא" (1950). ספק אם ידע על מי שקדם לו בניסוח זה בעיתונו.
  21. ככתבו של עורך ותיק הייתי עדה לעשרות רבות של מקרים כגון זה. כשנוקק אבי, ישראל כהן, עורך הפועל הצעיר, לתגובה בענייני דיומא או על פטירתו של סופר או להבדיל עם יובל או הופעת ספר חדש שלו.
  22. שילוב טבעי של אשכנזים וספרדים בשנים שמינוח זה לא היה מקובל.
  23. גם נושא זה דורש הרחבה במחקר המשך.
  24. רחל פינברג-אמרי (ליובאן, פלך מינסק, 1885 – תל-אביב, 1972) הייתה סופרת ועיתונאית. תיעדה את הפרעות ביהודי אוקראינה בשלהי מלחמת העולם הראשונה בסדרת חוברות ביידיש וברוסית. בעברית: מגילות יהודי רוסיה, ירושלים: קריית-ספר, 1965, עמודים. ראו גם: נורית גוברין, "מהפכת אוקטובר בראי הספרות העברית", בתוך: מפתחות, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל אביב, 1978, עמ' 92-93 וכן הערה 13, עמ' 233.
  25. מרים הרי (ירושלים 1869 – פריז 1958), סופרת. בין ספריה: בת ירושלים הקטנה (1914). מצרפתית: יעקב אסיא (1975). הייתה בתו של זיפן העתיקות והמומר מוזס-וילהלם שפירא. עליו: שולמית לפיד, כחרס הנשכר (1984). (ויקיפדיה).
  26. ראו: נורית גוברין, נוסעת אלמונית: שלומית פלאום – חיים ויצירה, כרמל, 2005. מהדורה מחודשת של ספרה של שלומית פלאום, בת ישראל נודדת. זכרונות מסעות ופגישות, בלוי נספחים ואחרית דבר מאת נורית גוברין,

באר-שבע: הוצאת רעב, 2019, 453 עמודים.

27. גם הוא, כרבים ממשנתפי על המשמר, מחכה למחקר מקיף על חייו ופעילותו.
28. במקום אחר נרשם נ. טמיר, יש לשער שהוא נח טמיר (ח, י, כא, כט).
29. קורות חייו המפותלות והטרגיות, לרבות יצירתו, עדיין מחכות למחקר מקיף. ראו הערה 27.
30. ייתכן שזה שם עט. לא פעם קשה לדעת אם מדובר בשם אמיתי או בדוי.
31. במחקר המשך יש צורך לערוך טבלת נתונים של המשתתפים שזוהו על פי גילם, מוצאם, מעמדם, פרסומם, הוותק בארץ, השתייכותם האידיאולוגית, מקומם ועוד, כבסיס עובדתי למסקנות. וכן לזהות את האחרים. ראו הערה 27.
32. ראו: נורית גוברין: "שמות במסכות", בתוך: קריאת הדורות, כרך ב, הערה 7 לעיל. מתוכם פוענחו כמה מכינוייו של א.ז. בן ישי כאמור לעיל.
33. ניתוח בחירת הנשאלים ותשובותיהם מחייב מחקר נפרד. בין המסקנות: לא שותפו נשים במשאל, נעשה ניסיון לתת ייצוג למרבית הזרמים, המפלגות והדעות והעדויות ביישוב. חלק מן התשובות פורסם בעיתונות. עם זאת מספר הנשאלים מחוגי מפלגות הפועלים קטן ממספר הנשאלים האחרים. עלי להודות שממרחק השנים קשה להבין במדויק את ההבדלים בין העמדות השונות והניואנסים הדקים של כל מפלגה, למעט היסטוריונים המתמחים בתקופה זו. יש לשער שכך ייראו פני התקופה שאנו חיים בה, על מפלגותיה הרבות, בעיני דור הקוראים בעתיד.
34. הרב יוסף חיים זוננפלד, רבה הראשון, הקיצוני, של העדה החרדית בירושלים. בין היתר לא הכיר ברב קוק כרבה הראשי של ירושלים.
35. כצפוי, במסגרת זו אפשר להביא דוגמאות ספורות ממדור מרתק זה ומהמאמרים האחרים בתחומי הלשון העברית, המחכים למחקר בלשני והיסטורי של אנשי המקצוע.
36. גם נושא מרתק זה ראוי למחקר בפני עצמו.
37. גם בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה הייתה מחלוקת אם להתעת'מן ולקבל את הזכות לבחור, להיבחר, להשפיע ולרכוש קרקעות, אבל גם להיות חייבים גיוס לצבא התורכי.
38. כל הביקורות בנוסח זה התייחסו לאירועי השעה והיו מובנות לקוראים. ממרחק
- השנים, קשה ואף בלתי אפשרי לשחזר ולהבין.
39. בוויקיפדיה לא נזכר ספרו זה של א.ז. בן-ישי. הכותרת "הקדוש" במירכאות היא אירונית.
40. דבריו של א.ז. בן-ישי פורסמו תחילה בהדואר, ניו יורק, כ"ב אב תרפ"ד / 22.8.1924.
41. ראו הספר שערכו צבי משי-זהב ויהודה משי-זהב: הקדוש רבי יעקב ישראל דה-האן הי"ד: הרצח הצינוני הראשון בא"י, בהוצאת "מכון היהדות החרדית", שהופיע ביום השנה ה-62 להירצחו. הספר בנוי אף הוא כאנתולוגיה הכוללת "עדויות, מחקרים, [...] מחייו הסוערים, פעלו, מנהיגותו, ומותו הטראגי במלחמה למען עצמאות היהדות החרדית בארץ ישראל"; כ"ט סיון תשמ"ו (6.7.1986), 343 עמודים. למותר להדגיש שפורסמו בו רק דוגמאות ספרותיות "כשרות" והועלמו שיריו שבמרכוזם אהבתו לגברים.
42. תחום הספרות היפה, על משתתפיו ותכניו, לרבות מוסף ביאליק, חורג ממסגרת זו, וראוי למחקר נפרד.
43. איני יודעת מי הכותב.
44. ארתור הולישר (הונגריה 1869-שוויץ 1941), יהודי-הונגרי, סופר, מחזאי, מסאי, עיתונאי, שנודע במיוחד בסיפורי המסע שלו. בין השאר ביקר בארץ ישראל בשנת 1922 והעלה על הכתב את רשמי מסעו זה. המקור: ויקיפדיה. תרגום מגרמנית.
45. במחקר המשך יהיה צורך לזהות את כולם.
46. מכיוון שמחקר זה נעשה ללא שימוש בארכיונים, הרי כל הנעשה "מאחורי הקלעים" של המערכת נשאר עלום. ההשערות בשלב זה אינן מבוססות על מסמכים.
47. חשוב לזכור שאין מדובר בז'נר הומוריסטי או משעשע בהתאם למשמעות שקיבלה מילה זו כיום, אבל יש קשר בינו ובין הומור וסאטירה. ראו ספרו של צבי קרניאל, הפיליטון העברי: התפתחותו של הפיליטון בספרות העברית, אל"ף, תשמ"ב (1981), עמ' 368-371.
48. איני יודעת מה בדיוק התרחש בשמים באותה נקודת זמן.
49. ראו לעיל הערה 47 על ז'נר זה בעיתונות העברית.